

Eyyup AYDIN (*)

MEVLÂNÂ, HACI BAYRÂM-I VELÎ, YUNUS EMRE VE HACI BEKTÂŞ-I VELÎ'DE HZ. PEYGAMBER ALGISI

öz

Anadolu kültüründe Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin eserlerinde Hz. Peygamber büyük bir yer tutmaktadır. Tasavvufî anlayışla Hz. Peygamber'e bakan bu mutasavvıflar ele aldığı konular ortak olarak görülmektedir. Meselâ: Yaratılış ve insan-ı kâmil, mi'râc, bilgi kaynağı olarak rüya, fakr, zühd, halvet gibi. Tasavvuf alanının bu vb. kavramları aşkın alanla ilişkilendirilmiş, erdem, değer ve ahlak kuralları da her birisi ayet ve hadislerle dayandırılmıştır. Zaten bunlar da kişiliğin unsurlarındandır. Hepsisi de Hz. Peygamber'i gaye varlık olarak ele almaktadır. İtikat ve ibadetlere çok önem verilerek seyr-i sülûkta ilerlemenin yolu da ancak ibadet, ahlak ve itikattaki Hz. Peygamber'in getirdiği prensiplere bağlı olarak yaşandığında ilerleyebileceğini ve seyr-i sülûkunda ancak bu şekilde tamamlanabileceğini önemle vurgularlar.

anahtar kelimeler

Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bayrâm-ı Velî.

abstract

Prophet Perception on Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektash-i Veli and Hacı Bayram-i Veli

The Prophet has a great place in the works of Mevlana, Hacı Bayram-i Velî, Yunus Emre and Hacı Bektaş-ı Velî in the Anatolian culture. The subjects dealt with these sufis who look at the Prophet with mystical understanding, are seen as mutual. Such as: the Creation and Perfekt Human Being, Mi'raj, Dream, Fakr, Zuhd(Ascetism), Seclusion(halvet) as a source of information. This is the area of mysticism. These and similar concepts of mysticism are related to the transcendent domain, and each of the virtues, values and ethics are based on verses and hadiths. These are already facts of personality. All of them treats the Prophet as a ideal entityt. The way of advancing to seyr-i sülûkt with great emphasis on beliefs and worship is only possible in the worship, morality and faithfulness of Prophet on the principles that the Prophet brought, he emphasizes that he can advance when he is alive and that he can only be completed in this way.

key words

Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektash-i Veli, Hacı Bayram-i Veli.

Giriş

I (VII) ve II. (VIII.) yüzyıllarda âbid ve zâhidlerin Hz. Peygamber'î algılayış tarzı, diğer Müslümanlara nispetle kendilerini daha fazla ibadete verme ve daha çok âhirete yönelme şeklinde ortaya çıkıyordu; bu da teorik olmaktan ziyade pratik bir farklılıktı. Bu tür anlayışlar Hz. Peygamber döneminde Ebû Zer el-Gıfârî, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. Âs, Ebü'd-Derdâ ve Osman b. Maz'ûn gibi ibadet ve zühd hayatı ile tanınan sahâbîler arasında da mevcuttu.¹

Anadolu kültüründe ele alacağımız kişilerin tasavvufî geleneğe ait olduğu düşünülürse temellerinin, Erul'un tespit ettiği sahabenin sünnet anlayışında üç temel yaklaşımdan biri olan zahirî yaklaşımda olduğunu görebiliriz. Erul zahirî yaklaşım bakış açısının, Hz. Peygamber'in talimatına karşı lafzî, tatbikatına karşı ise şeklî olarak yaklaşan sahabîlerin eğilimleri olduğunu belirtir. Bu eğilimde sevgi ön plana çıkmış ve genel olarak duygusal anlama egemen olmuştur. Dolayısıyla o sahabîler için Hz. Peygamber'in "ne dediği" ile "ne yaptığı" harfiyen uymak için yeterlidir. Onlar, Hz. Peygamber'in sözleri, nasıl zahiriyle alıp tatbik etmişlerse, O'nun davranışlarını da aynı şekilde gördükleri kadarıyla aynen taklit etmeye çalışmışlardır. Bunlar işittikleri hadisleri, müşahade ettikleri hadiseleri, genellikle ciddi bir tenkide ve tahkike tabi tutmadan zahirleri üzere almışlar, lafız ve şekle sarılmakla yetinmişlerdir. Netice itibarıyla bunlar, bu yaklaşım-

larıyla hem Ehl-i Zâhir ve Ehl-i Tasavvufun, hem de yalnızca senedi esas alan ve böylece sahih gördüğü rivayetlere teslim olan bazı salt hadisçilerin selefi haline gelmişler, onların bu anlayışlarının temellerini oluşturmuşlardır. Bu mezhep ve meşreplerin benimsedikleri yöntemlerde ve öğretilerde daha çok bu sahabîleri referans göstermektedirler (Erul, 2005: 446-447).

İlk zâhid ve sûfîler gerek dünyaya karşı mesafeli durup âhirete yönelme, gerekse daha çok ve daha nitelikli ibadet etme bakımından Hz. Peygamber'i örnek alıyor ve bu tutumlarını ahlâkî davranışlarında da sürdürüyorlardı. Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden takvâ sahibi bir mümin olmak (Buhârî, îmân, 37; Müslim, îmân, 1) onların gayeleriydi. Zühd ve fakrı tercih edip Allah'a çok şükreden bir kul olmak için gecenin bir bölümünü ibadetle geçiren Hz. Peygamber'i (Buhârî, Teheccüd, 6; Müslim, Münâfkin, 79) örnek alıyor, Onun izinden giderek kurtuluşa ereceklerine inanıyorlardı. Bundan dolayı farzların yanı sıra nâfile ibadetleri de yerine getirmeye çalışıyor, ayrıca hak hukuk gözetmede hassasiyet gösteriyorlardı.

Kur'an'da Allah'ı sevmek ve O'nun tarafından sevmek için Hz. Peygamber'e itaat şart koşulduğundan(Âl-i İmrân: 3/31) ilk sûfîler Hz. Peygamber'in daha çok Allah'ın sevgili kulu(habîbullah) olma (Tirmizî, Menâkıb, 1) niteliği üzerinde durmuştur. Allah'ı, resulünü ve Allah yolunda mücâhedeyi her şeye tercih etme konusunda Kur'an'da yer alan uyarılar (Tevbe 9/24) ve iyi bir müminin Peygamber'i kendisinden daha çok sevmesi gerektiğini belirten hadisler onlar üzerinde etkili olmuştur. Sûfîlerin kendilerini Peygamber'in vârisi saymalarının sebebi, Onun yaşadığı mânevî ve ruhânî hayatı devam ettirdiklerine dair inançlarından kaynaklanmaktadır. (DîA, 30/449).

Kur'an-ı Kerim, mükerrer ifadelerle Hz. Peygamber'i beşer ve insanları hidayete erdirmekle görevlendirilmiş bir peygamber olarak ifade etmesine rağmen (En'am, 6/50; Furkan, 25/8, 22) bazı tasavvufî akımlar ve onların ileri gelenleri, Hz. Peygamber'in hem beşerî hem de manevî şahsiyetini karmaşık, müphem, anlaşılmasız ve felsefî izahlarla sanki bu dünyada yaşayan bir varlık değil de ruhanî alemin bir parçası olarak algılamışlardır. Onlara göre Peygamber ruhanî, etrafına nur saçan bir varlık olup tarihe ait Peygamber, böylece yaratılmış her şeyin kendi etrafında döndüğü bir güneş gibi aşkın bir nur şeklinde anlaşılmalıdır. Bu fikri delillendirebilmek için de Kur'an'dan ve hadislerden referans bulma çabası içerisine girmişlerdir (Bağcı, 2012: 462). Tasavvufçular bu anlayışlarını Nûr-ı Muhammedî veya Hakikat-ı Muhammediyye diye formüle etmektedirler.²

E. Coşan'ın şu tespiti önemlidir: "...Yunus neyse, Hacı Bektâş da odur. Hacı Bektâş neyse, Yunus da odur. Mevlânâ neyse, Yunus da odur. Hacı Bektâş neyse Mevlânâ da odur. Hepsini aynı ekolün insanlarıdır. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî

Farsça yazıyor, aşk konularını Farsça ifade ediyor... Hacı Bektâş Velî Hazretleri mensur ifade ediyor... Yunus Emre de Türkçe ifade ediyor. Ama muhtevâ, şirirlerin içeriği aynı." (Güzel, 2011: 196) Ancak Yunus Emre'nin tasavvufta halk tarafından en güzel şekilde anlaşılıp tanınmasına karşılık, Mevlânâ aydınlar ve saray çevresinde dana çok tanınmış ve anlaşılmıştır (Altıntaş, 1991: 111).

1. Mevlânâ'ya (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; 606/1209-Belh, 672/1273, Konya) Göre Mesnevî'de Hz. Peygamber Algısı³

Hz. Peygamber'in Yaratılışı: 4/525"...Sûret bakımından ben Âdem'den doğmuşum ama hakikatte onun atasının atasıyım ben! Melekler, bana secde ettiler... Âdem, benim ardımdan yürüdü, yedinci kat göğün üstüne çıktı! Hakikatte babam, benden doğdu... ağaç, meyveden vücut buldu." Mevlânâ'ya göre, Peygamberin varlığı âlemin varlığına sebep olmuştur. "Sen olmasaydın" sözü, keskin ve görür gözler içindir. (6/1660)⁴

Hz. Peygamberin görevi ve başarısı: 2/365"... Ahmet, ümmetler" Yarab" desinler diye dünyada nice put kırdı. Ahmet'in çalışması olmasaydı sen de ataların gibi puta tapardın..."

Mevlânâ Hz. Peygamber'in görevini O'nun dilinden aktarır: 2/2855. "Ben âdeta dehşetli surette alevlenmiş, yalınlanmış bir ateşin kıyısına oturmuş bir adama benzerim. Siz pervane gibi o tarafa koşuyorsunuz. Ben de iki elimle pervane kovmaktayım"

Yâ eyyühel Müzemmil suresi tefsirini yapan Mevlânâ Hz. Peygamber'in göreviyle ilgili uyarıldığını dile getirir: Örtünmeden kalkıp peygamberlik görevini yapmasını, âleme akıl, nur olduğunu, nur denizinde kaptanlık etmesini Allah'ın istediğini, vaktin hızırı, gökyüzünde ışık gibi olduğunu, güneşe benzediğini anlatır. (4/1455-1465)

4/1470"...sen de doğru yolu gösterensin... âhir zamanın yasına neşesin sen! Ey takva sahiplerinin imamı, bu hayallere kapılanları, yakîn makamına kadar götür! Kim gönlünden sana karşı bir hile, bir düzen düşünürse onun boynunu ben vururum, sen tasalanma, neşelen, neşeli neşeli yürü! Onun körlüğüne körlükler katarım... o, şeker sanır ama ben ona zehir veririm!" 4/1475. "Sen vaktin israfilisin; doğruca kalk da kıyametten önce bir kıyamet kopar!" 4/1480. "Kim, hani, nerede kıyamet? derse a güzelim, kendini göster, işte kıyamet benim de!"

Mevlânâ Hz. Peygamber'i görevini (Abese suresinde yüz ekşitme olayı bağlamında) şöyle tanımlar: 2/2085"... Ben ulu Allah'ın parlak bir güneşiyim... Ben gece değilim, cihanda parıldayan gündüzüm. Bey ayırıcıyım. ...kalbur gibi her şeyi eler, ayırt ederim. 2/2090. Bunların nakışlardan, suretlerden ibaret oldu-

ğunu, onlarınsa can bulunduğunu göstermek üzere unu, kepekten ayırıyorum.” 2/ “Ben, dünyada Allah terazisiyim. Hafif olan her şeyi ağırdan tefrik eder, gösteririm...”

İyilik ve Kötülüğün birbirine karışması, Kitap verilmiş ve Peygamberlerin gönderiliş nedeni olarak gören Mevlânâ, “...Peygamberlerin güneşi doğunca “Ey karışık, uzaklaş! Ey saf, beri gel” dedi.” (2/280-285)

Mevlânâda Hz. Peygamber’in savaşının hikmetleri: 1/3865.” Zıtlar, zıtlardan zuhur etmekte... Peygamberin savaşı sulha sebep oldu. Bu âhir zamandaki sulh o savaş yüzündendir. Bahçıvan, fidan yücelsin, meyve versin diye muzır dalları budar. Sanatını bilen bahçıvan, bahçe ve meyve gelişsin diye bahçedeki otları yolar.”

Hz. Peygamber’in Fizikî özellikleri ile ilgili Mevlânâ’nın ifadeleri:

Niçin İnsandır? Peygamberler niçin gönderilmiştir? Mevlânâ bunları birer misalle anlatır: Beşer oluşunun sebebinin Hz. Ali’den verdiği bir örnekle⁵ anlatan Mevlânâ, 4/2660-2665. “Cins, cinsine ebedî olarak âşiktr. Her cins, kendi cinsinden olanları çeker...! Peygamberler de, kulları kurtarmak için insan olarak gönderilmişlerdir.” 4/2670. “Peygamber, ben de sizin gibi insanım... kendi cinsinize gelin kaybolmayın buyurdu. Çünkü cinsiyetin acayip bir çekiciliği vardır. Nerede birisini ve bir şeyi arayan varsa onu aratan, o yana çeken cinsiyettir. “

Mevlânâ Peygamberlerdeki ortak özellikleri şöyle sıralar:

1. Tüm Peygamberlere iman edilmesi gerekir. Birini inkar hepsini inkardır.(4/405)
2. Bütün peygamberler doğrudur.(1/680)
3. Tüm Peygamberlerin adları kıyamete kadar silinmez, kaybolmaz.(4/2870)
4. Tüm Peygamberler Hakk’ın kendisidir. (1/670-675)

Ancak Hz. Muhammed için bazı farklılık ve üstünlük olduğunu da ifade eder:

1. O yücelerden yücedir. “Adı kaybolmaz.”(4/2865) “Ecelle, ölümle Mustafa’nın adı yanmamıştır... çünkü o adın sahibi ileriden ileriye uludan ulu!”

2. Hükmü kıyamete kadar geçerlidir. (4/2870): “Padişahların paraları değişir durur fakat Ahmed’in parası, kıyamete dek sürer gider!”

3. Kur’an Onun bozulmayan mucizesidir.(4/2875)

4. Hz. Peygamberin şeytanının Müslüman olmuştur.(5/5/290)

5. Hz. Peygamber insandır ancak insanlardan farklıdır. : 2/810"...halk, Peygamberi de kendisi gibi bir adam sanır, o yüzden ona haset eder..." 1/265. "Peygamberlerle beraberlik iddia ettiler (biz de onlar gibiyiz dediler)...Dediler ki: "İşte biz de insanız, onlar da insan. Bizde uyumaya ve yemeğe bağlıyız, onlar da. "Onlar körlüklerinden aralarında uçsuz bucaksız bir fark olduğunu bilmediler. Her iki çeşit arı, bir yerden yedi. Fakat bundan zehir hâsıl oldu, ondan bal. Her iki çeşit geyik otladı, su içti. Birinden fışkı zuhur etti, öbüründen halis misk." 1/270. "Her iki kamyş da bir sulaktan su içti. Biri bomboş öbürü şekerle dopdolu. Böyle yüzbinlerce birbirine benzer şeyler var,..." 1/275. "Her iki suretin birbirine benzemesi caizdir, acı su da, tatlı su da berraktır. Zevk sahibinden başka kim anlayabilir? Onu bul! Tatlı su ile acı suyun farkını işte o anlar. (Zevk sahibi olmayan) sihri, mucizeyle mukayese ederek her ikisinin de esası hiledir sanır."

1/280. "Kâfirler inatlaşmada maymun tabiatlıdırlar. Tabiat, içte, gönülde bir âfettir. İnsan ne yaparsa maymunda yapar; maymun her zaman insandan gördüğünü yapıp durur. O, "Bende onun gibi yaptım" sanır."

6. Hz. Peygamber ile ilgili gelmeden önce geleceği ile ilgili bilgilerin mevcut olduğunu İncilde de bu vasıfların bilindiğini, önceki ümmetlerin Ahmed adıyla savaşta zafer kazandığını, hastalıktan iyi olduğunu Mevlânâ ifade eder.(1/730-735, 4/3835-3840)

7. Hz. Peygamber diğer Peygamberlerden kendisinin üstün tutulmasını istemezdi. (Mesnevî: 3)

8. Hz. Peygamber'in Otorite Kaynağı Allah'tır. (1/2505). Hz. Peygamber'e sahabelinin itaatsizliği sebebiyle yalnızlık yaşamışlardır.(3/420-430)

9. Hz. Peygamber kıskanç(gayret) idi. Eşini kör bir erkekten bile kıskanırdı. (6/670)

Hz. Peygamber'in güzelliği: 6/675. "İki âlemde de Ahmed'in güzelliği gibi güzellik mi var? Allah nuru, ona yardım etmede....(kıskançlıkta)güneşten yüz kat daha parlak olan O'na yaraşır. "

Hz. Peygamber'in Yüzü: 1/1945"...Mustafa, "Beni görene benim yüzümü gören kişiyi görene ne mutlu" dedi. Bir mumdan yanmış olan çırağı gören, yakînen o mumu görmüştür. "

Hz. Peygamber bir aynadır. Herkes Onda kendisini görür. (1/2365) Mevlânâ Ebucehil gibi Ona çirkinlik izafe eden kendisinin çirkinliğini, Hz. Ebubekir gibi Onun güzelliğini izafe eden kendi güzelliğini söylemiş olur. Çünkü O bir aynadır. 1/2370. "Peygamber "Ben Allah eliyle cilâlanmış bir aynayım." dedi."

2/2055. "Ebubekir, Muhammet'den bir koku alınca "Bu yüz yalancı yüzü değil" dedi.

Peygamberlik mührü: 6/170 “... Ona benzer ne gelmiştir, ne de gelecek. Bu yüzden son peygamber olmuştur...Ey peygamber,... Hatem’sin, bu iş, seninle ve sende bitmiştir.”

Erkeklik gücü: 5/ “...Heva ve hevesi terk etmek, Peygamber'e mahsus bir kuvvettir.” 5/4025. “Onda erkek eşeklerin gücü, kuvveti yoktu. Fakat peygamberlerin erliği vardı. Hışmı, şehveti, hırsı terk etmek, erliktir. Bu, peygamberlik damarıdır.”

Holotropik hallerin⁶ anlatımı ve zorluğu ile ilgili olarak Mevlânâ:

1/115. “Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı. Aşkı, âşıklığı yine aşk şerh etti.” 1/175. “Sırların gönülde gizli kalırsa o muradın çabucak hâsıl olur; dedi. Peygamber demiştir ki: “Her kim sırrını saklar ise çabucak muradına erişir.” Tohum toprak içinde gizlenince, onun gizlenmesi, bahçenin yeşillenmesi ile neticelenir... “ 2/ “Aşk, sayıya sığmaz, ölçüye gelmez sevgidir.”

Hz. Peygamber’in Holotropik deneyimleri/hali ile ilgili Mevlânâ: 3/100 “... Muhammed’in kulağı, sözlerin iç yüzünü duyar. Allah, ona Kuran da “ Kulağın ta kendisi” der. Bu peygamber baştanbaşa kulaktır, gözdür. Onun merhameti sütünedir, biz de onun süt emer çocuklarıyız.”

Hz. Peygamber çocukluğunda da Holotropik deneyimlerinin olduğunu Mevlânâ kabul ederek Halime’nin Hz. Peygamber’i süttten kesince kaybetmesi ve putlardan yardım istemesi, putların titreyip secdeye kapanmaları, Hz. Peygamber’in ululuğuna şahadet etmelerini Mevlânâ’nın anlatması içerik bakımından Hz. Peygamber’in Holotropik hal yaşaması çocukluktan beri yaşamında yer alan bir tecrübe olarak gözükmektedir.(4/915-985)

Mevlânâ, dedesinin Hz. Peygamber’in çocukluğunda gördüğü farklılıklara dayalı üstünlüklerini dedesinin dilinden aktarır ve dedesine Kabeden gelen sesle gelecekteki durumunun müjdelendiğini Mevlâna geniş bir rivayet nakli ile anlatır.(4/990-1015) “... 4/1030. “Senin çocuğun, çocuk huylu ama iki âlem de onun yavrucağı... onun için yaratılmış! Biz, âlemi onunla diriltir, feleği onun hizmetine kul, köle ederiz!”

Soyunun temizliği: 4/1035 “...Peygamber’in atası Kureyş ularındandı. Âdem Peygamber’e kadar bütün geçmişleri, mecliste de en ulu kişilerdi, savaşta da! Bu soy, zâhiri soyuydu...ulu padişâhlar padişâhından süzülmezd. İçiyse zaten soydan, soptan uzaktı, paktı... balıktan “simak” denilen yıldız kadar onunla cins ve eşit olacak kimse yoktu!”

Holotropik hale örnek olarak kederi önleyen gayb yağmurlarının olduğunu ve bu yağmura Hz. Aişe’nin şahit olduğu rivayeti anlatarak Hz. Peygamber-

rin dilinden bu yağmurun musibetler yüzünden insanın gönlüne çöken gamı yatıştırmak için yağdığını, eğer Âdemoğlu, o keder ateşi içinde kalıp duraydı ziyadesiyle harap olacağı, eksikliğe düşeceğini(hiçbir şey yapamaz hale gelirdi). (1/2025-2060) anlatır.

Bir diğer örnek: “1/615. “Allah “Attığın zaman sen atmadın” dedi. Biz bir ok atarsak, atış, bizden değildir. Biz yayız, o yayla ok atan Allah’tır.”(dual birlik)

Hız. Peygamber’in olağandışı şuur halleri/durumları:

a. *Mucize*: Mevlânâ mucizeyi kabul eder ve filozofların özellikle mucizeyi kabul etmeyenleri yerden yere vurur.(3/1015) 1/3280-3285: “..Ey filozof, eğer şeytani görmedinse kendine bak!...” 1/2145. “Şeytanlarla canavarlar, nasıl insan korkusundan ve hasetlerinden ürküp adalara, ıssız yerlere kaçtılsa, Münkirler de Peygamberlerin mucizelerinden korkup başlarını otların içlerine sokmuşlar. Bu suretle müslümanlık adıyla anılarak yaşamak, kim olduklarını, ne inanışta bulduklarını sana bildirmemek istemişlerdir. “

Mevlânâ, Hz. Peygamber’in mucizelerinden birçok örnek vermiştir: Ebucehil’in elinde taş parçalarının dile gelerek Hz. Peygamber’in doğruluğuna şahadet etmeleri(1/2160); Gece yarısı ayı ikiye bölmesi, (2/420), evvelce dayanıp vâzettığı Hannâne direğinin inlemesi ve Peygamber’le sahabenin o iniltiyi işitmeleri, Hz. Peygamber’in o direkçe açıkça sual ve cevabını (1/2115) anlatır...

7

b. *Vahiy*: 1/225. “Allah tarafından vahiy ve cevaba/ilhama nail olan kişi her ne buyurursa o buyruk, doğrunun ta kendisidir...O, nâibdir eli Allah elidir.”

c. *Telepati-telekinezi*: Hz. Peygambere nazar değmesini, bu nazar olayından sonra Hz. Peygamberde olan beden değışmelerini anlatarak, telekinezi olaylarından sayılan nazar olaylarının gerçekliğini kabul eder.(5/500-510)

Yalandan hastalık: 1/1070. “Peygamber, “Şakacıktan hastalanış gerçekten hastalık getirir ve o adam nihayet mum gibi söner gider” dedi.”

d. *Gayb*: 1/ “Peygamber Aleyhisselâm’ın Emîr-ül Müminîn Ali –Kerremal-lâhu Vechehu-nun seyisinin kulağına “Ali’nin şahadeti senin elinle olacak, sana haber veriyorum” dediğini anlatır. (1/2035)

e. Hz. Peygamber’in vizyon halleri: 3/1660 “.. O bağı Ahmed görebilir de, “Boynunda da hurma lifinden bir ip var” der. Ahmed, Ebuleheb’in karısının sırtındaki odun yükünü gördü de ona “Odun hamalı” dedi.” 3/1665. “İpi de ondan başka kimse görmedi, odunu da. Ona her görünmeyen şey, görünür.”

Cebrail’in kendisini Hz. Peygamber’e kendi suretiyle göstermesi ve 700 kadanından bir tanesi görününce ufku kaplaması ve bütün parlaklığıyla beraber güneşin görünmez bir hale gelmesini ve Hz. Peygamber’in kendinden geçtiğini anlatır. (4/3755-3795) Ancak Hz. Peygamber’i de şöyle savunur: 4/3800. “Haz-

reti Ahmet eğer o ulu ve yüce kanadını açarsa Cebrail, ebedî olarak kendisinden geçip gider. Ahmet, sidreden ve Cebrail'in gözetme yerinden, makamından sınırından geçince, Cebrail'e "Hadi ardımca uç" dedi. Cebrail dedi ki: "Yürü, yürü ben senin eşin, eşitin değilim!" Hazreti Ahmet tekrar "Ey perdeleri yakan, gel... ben daha kendi yüce makamıma gitmedim ki" dedi. Cebrail dedi ki: "A benim güzel nurlu arkadaşım, bir kanat çırpıp buradan ileriye geçsem kolum kanadım yanar!"

Mevlânâ diğer bir örnek olarak, Zeyd'in zaman, mekan sınırlarını aştığı, cennet, ceheenni, mahşeri vizyon olarak gördüğü rivayetini anlatarak onun bu halleri açıklama isteğini Hz. Peygamber'in reddettiğini anlatır.(1/3500-3665)

Şeytan: Şeytan'ın, Kureyş kabîlesine " Ahmed'le savaşa girişin, ben de yardım eder, size yardım etmek üzere kabîlemi getiririm " demiş, iki saf karşılaşınca da Müminlerin saflarında melek askerlerini görünce onları bırakıp kaçtığını anlatır.(3/4040-4050)

Bilgi kaynağı olarak Holotropik hal: 1/3460 "...Peygamber "Ümmetimden öyleleri vardır ki onlar, benimle aynı yaratılıştadırlar, benimle aynı himmete sahiptirler. Ben onları hangi nurla görüyorsa onların canları da beni mutlaka aynı nurla görür"dedi. Bunlar Peygamber'i, Sahîhayn kitapları, hadîsler, hadîsi rivayet edenler olmaksızın, bunlara hacet kalmaksızın ab-ı hayat kaynağında(gönüllerinde) görürler."

Transpersonal alana ulaşmada ve Holotropik hal yaşamada riyazet, arınma metodu: 1/1395. "Gönül gözünü kıldan ve hastalıktan arıt, sonra köşkünü görmeyi gözet. Kimin canı, heveslerden arınmışsa derhal tertemiz Allah tapusunu, Allah dergâhını görür. Muhammed, bu ateşten, bu dumandan temizlendiğinden nereye yüz çevirse orada Allah cemalini gördü."

Transpersonal alana ulaşmada ve Holotropik hal yaşamada ölmeden önce ölünüz tavsiyesi ve bunun sonucu elde edilen deneyim: ...Hz. Peygamber, ölmeden ölmüş, diri olan biri olarak Hz. Ebubekiri örnek gösterdiğini anlatır.(6/740-745)

6/750. "Muhammed'de elde bulunan, görünüp duran yüzlerce kıyametti. Çünkü o, her hakikati, her sırrı çözüp bağlama yokluğunda hâl olmuş, hakiki varlığa ulaşmıştı. Ahmet bu dünyaya ikinci defa doğmuştu. O, apaçık yüzlerce kıyametti. Ondandır kıyameti sorup dururlar ve "Ey kıyamet, kıyamete ne kadar zaman var" derlerdi. Birisi o hakiki mahşer olan Peygamberden haşri sordu mu çok defa hâl diliyle "Mahşerden haşri soruyor" derdi. İşte onun için o güzel haberler veren peygamber, ey ulular demiştir, ölmeden önce ölün! 6/765-775."Gelecek şey gelmiştir onları ölmüş say, sevdiğini ölüyor, ölmüş onu kaybetmişsin bil. Garezler senin bu çeşit bakışına perde oluyorsa onları yırt, at. Bunları yırtıp atamazsan âcizim deyip kalma."

Transpersonal alana ulaşmada ve Holotropik hal yaşamada Eylem/amel: “Mustafa aleyhisselam’ın “Sana, seninle beraber mezara gömülecek bir eş, bir arkadaş lazım. Sen, onunla gömülürsün, sen ölüsün ama o diridir. İyi ise sana iyilikte bulunur, kötüyse senden kurtuluşu giderir. Bu eş, bu arkadaş, senin yaptığın işlerdir. Elinden geldiği kadar işlerini iyileştir, iyi amelde bulun” hadisinin tefsirinde: Tanrı elçisi doğru demiştir. Peygamber dedi ki: Bu yol için amelden daha vefalı bir arkadaş, bir yoldaş yoktur. Amelin, iyiyse sana ebediyen dost olur. Kötüyse mezarında yılan kesilir.” (4/2830)

Mevlânâ’ya göre Transpersona/Aşkın alana ulaşmada, Akıl(1/1065, 3320), duygu (1/300) ve te’vil’in(1/3740) aşkın alana geçişi engelleyen hususlar olduğunu sayar.

Mevlânâ’ya göre Hz. Peygamber’in dünya algısı: 1/1140 “...Mustafa “dünya bir andan ibarettir” buyurdu. Her nefeste dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz.” 3/1725. “Bu âlem, bir rüyadır, zanna kapılma sen. 3/1730. Rüyada başın kesilse de hakikatte yine başın yerindedir, ömrün de uzun olur...Hâsılı rüyada vücudunu noksan görmekten ne çıkar? Suretle kaim olan bu cihan hakkında da Peygamber, uyuyanın gördüğü bir rüya dedi.”

Savaş Suçlaması ve Dünya algısı: Hz. Peygamber’in savaş gibi mücadelelerinin dünya sevgisi ile yorumlanmasına karşı çıkan Mevlânâ şöyle savunur: 1/3945. “Tenini bu derece öldürüp ayaklar altına alan kişi, nasıl olur da beylik ve halifelik hırsına düşer? O, ancak emirlere yol göstermek, emirliği belletmek için zâhiren makam işleriyle ve hükümle uğraşır; Emirlik makamına yeni bir can vermek, hilâfet fidanını meyvelendirmek için bu işle meşgul olur.. Mekke’yi ve diğer yerleri fethetmek istemesi, dünya mülkünü sevdiğinden değildi; Allah emriyleydi. Çünkü “Dünya cîfedir” buyurmuştu. Peygamber, Mekke’yi fethe uğraştı diye nasıl olurda dünya sevgisiyle ittiham edilir? O öyle bir kişiydi ki imtihan günü(yani Miraç’ta) yedi göğün hazinesine karşı hem yüzünü yumdu, hem gönlünü kapadı. 1/3950-3955. ...Göklerin, akılların hazineleri bile Peygamber’in gözüne bir çöp kadar ehemmiyetsiz görünürse. Artık Mekke, Şam ve Irak ne oluyor ki onlar için savaşsın, onlara iştihak çeksin! Ancak gönlü kötü olan, O’nun işlerini kendi bilgisizliğine, kendi hırsına göre mukayese eden kişi O’nun hakkında böyle bir şüpheye düşer. Sarı camdan bakarsan güneşin nurunu sapsarı görürsün. O gök ve sarı camı kır da eri ve tozu gör!”

Hudeybiyede ki horlanma, Mevlânâ’ya göre manevi mevkilere ulaştırılan bir zaferdir. (3/4505)

Mevlânâ, Hz. Peygamber’in cömert olduğunu, malını fakire yardım için vermeyene beddua edildiğini, yoksulun cömertliğin aynası olduğunu Duhâ suresi bağlamında anlatır.(1/2225, 1/2745)

Mevlânâ Hz. Peygamber'in güzel sese düşkün olduğunu ifade eder. (1/1985)

Mevlânâ, Hz. Peygamber'in mütevâzî olma konusunda uyarı aldığını Abe-se suresi tefsirinde anlatır. (2/2070-2080) Yine, Hz. Peygamber'in semersiz eşeğe binmesi gerektiğinde yaya yürümesini tevazuuna örnek olarak verir.(2/725) Diğer örnek: çok yemek yiyen kafiri misafir eden Hz. Peygamber'in o kafirin yattığı yatağa yaptığı çişini onu utandırmamak için bizzat temizlediğini anlatır.(5/65-170, 260-285)

Nezaketi:1/"Âd ve Semud kavminin hikâyeleri ne için söylenip duruyor? Peygamberlerin nazik, nazenin olduklarını bilmen için."

Acıması: 3/1780-1785 "...Peygamber, ...Kıyamet günü suçluları ağlar, inler bir halde nasıl terk ederiz? Ben o gün canla başla onların suçlarını affettirir, onlara şefaath eder, onları ağır işkencelerden kurtarırım."

Suç bireyseldir: 3/1785'in devamında: "Hiç kimse, başkasının suçunu almaz, yükünü yüklenmez... yüklenmez ama(onlara şefaathimle) yüklenen ben değilim ki, onların yüklerini alan, onları hafifleten Allah'dır." dedi.

Peygamber: " Ey ulular, ben size baba gibi şefkat ederim, sizi babanız gibi severim. 3/1935. Çünkü siz benim cüz'lerimsiniz. Neden cüz'ü külden ayırırsınız?" demiştir.

Peygamber'in bazen ye'se, ümitsizliğe, şüpheye düştüğünü örnekle anlatır. (3/2030-2035)

Mevlânâ öncelikle Hz. Peygamber'in terkedilmeden kaynaklı endişelerinin Duhâ suresi ile giderildiğini(2/295-300), bu sure bağlamında Mevlânâ Hz. Peygamber'in canına kıyma girişimi olduğunu anlatır. (5/3535)

Hz. Peygamber'i Allah'ın koruması, güven vermesi: "Allah'ın lûtufları, Mustafa'ya vaitlerde bulundu da dedi ki: "Sen ölsen bile bu din, bu iman ölmez. Senin kitabını, mucizeni ben yüceltirim. Kur'an'dan bir şey eksiltmeye, ona bir şey katmaya yeltenen kişiye ben mâni olurum. Ben seni iki cihanda da korurum. Sözünü kınayanları terk eder, onları hor hakir bir hale korum..." (3/1200-1225) "...Dinin balıktan aya kadar her tarafı kaplayacak. Ey Peygamberimiz, sen sihirbaz değilsin, doğrusun... sen de Musa'nın giydiği elbiseyi giymişsin, sen de onun gibi bir peygambersin. Kur'an'ın, Musa'nın asâsına benzer küfürleri ejderha gibi sömürüp yutar."

Hz. Peygamber'in Kadına bakışı: 1/2425. "Allah; kadını erkeklere munis olmak üzere yarattı...Kişi yiğitlikte Zâloğlu Rüstem bile olsa Hamza'dan bile ileri geçse yine hükmetme hususunda karısının esiridir. Âdem sözlerinden âlemin sarhoş olduğu Muhammed bile "Kellimîni ya Humeyrâ" derdi..." 1/2430 "Görünüşte su nasıl ateşten üstünse, sen de kadından üstünsün; fakat hakikatte ona

mağlûpsun, sen onu istemektesin. Böyle bir hassa ancak Âdemoğlundadır. Çünkü insanda muhabbet vardır...” 1/ “Peygamber dedi ki: “Kadınlar; akıllı kişilere ehli dil olanlara fazlasıyla galip olurlar. Fakat cahiller, kadına galebe ederler.” Çünkü onlar sert ve kaba muameleli olurlar.” 1/2435. “Onlarda acıma, lûtfetme, sevme azdır. Çünkü tabiatlarında, yaratılışlarında hayvanlık üstündür. Sevgi ve acıma, insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvetse... hayvanlık vasfıdır. Kadın, Hak nurudur, sevgili değil... Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değildir!”

2/2265. “Âlemde peygamberlerin de vasiyetleri böyledir. Sonun da az pişman olasin diye yapacağın işlerde müşaverede bulunmak vâciptir. Ümmet “Kiminle meşveret edelim?” dediler de, peygamberler “Mukteda olan akılla” diye cevap verdiler. 2/2270. “Hattâ soran adam “ iyi ama ya hiçbir tedbiri, isabetli akli olmayan bir çocuk, yahut kadın gelirse onunla da meşverette bulunalım mı? deyince, Peygamber, “ Onunla da meşverette bulun, fakat ne derse onun zıddını yap, ona aykırı yola git” dedi. Nefsini kadın bil, hattâ kadından da beter. Çünkü kadın cüzüdü, nefsinse şerrin küllü! Nefsinle meşveret edersen o aşağılığın dediğine uyma, aksini yap...”

Hz. Peygamber’in liderliği:

- Mevlânâ, Hz. Peygamber liderliğini Allah’ın verdiğini bir mucize olayı ile beraber anlatır. (4/2780-2800)

- Hz. Peygamber danışan, gizliliğe riayet eden, gerektiğinde şifreli konuşan bir liderdir. (1/1050)

- Hz. Peygamber’in görevlendirmeleri yaşa değil liyakat ve ehil olmaya göredir. (4/2030-2160)

Hz. Peygamber’in Lider olarak krizi önleme becerisi: 2/Hz. Peygamber’in Ensarın arasındaki aykırılık ve düşmanlığın kalkmasını örnek veren Mevlânâ, krizi Hz. Peygamber’in önleyişini anlatır.(2/3715-3725)

Diğer bir örnek olarak, Fitnenin/krizin önlenmesi bağlamında Yahudi kaynaklı Münafıkların Mescid-i Dirâr yapmalarındaki kriz çıkarma ve sahabenin aralarını bozma planlarını Allah’ın bildirmesiyle boşa çıkarmasını Kur’anda bulunan bir örnek olarak verir. (2/2825-2885) Ama bu krizde hemen reddetmeyip önce onları oyalayıp cevap vermeyi ertelemiş(2/2865) ve sonra vahyin gelip esas gayelerini yüzlerine açıkça söyleyerek isteklerini reddetmiş ve böylece krizin önüne geçmiştir. Ancak burada Hz. Peygamber’in rüyasından da bahseder, Hz. Peygamber’in ve sahabesinin gördüğü rüyaları yıkılması yönünde yorumladığını anlatır.(2/2895-2905)

Sahabenin Hz. Peygamberi, tepelerinde bir kuş varmış gibi dinledikleri- ni anlatarak saygılarındaki hassasiyeti anlatmıştır. (5/3245-3250) Hz. Bilal-i

Habeşî'nin imandan sonra işkenceler altında dahi dininden dönmemesi azat edilmiş hikayesinde Mevlânâ Hz. Peygamber'e bağlılığı görür ve gösterir.(6/890-1095)

Hz. Peygamber'in vefatı: "Hz. Peygamber'in "Saferin çıktığını kim müjdeselse ona cennet müjdesi vereceğim" buyurması rivayetiyle Hz. Peygamber'in ölümünün yaklaştığını sezdiğini anlatır.(4/2585-2590)

2. Yunus Emre'ye (d. 638/1240, Sivrihisar, Sivrihisar-ö. 720/1320) Göre Hz. Peygamber Algısı⁸

Yaratılış:

Yaratılışın temelinde, Muhammedî Nûr'un dostluğu vardır: Muhammedî nûr olmasaydı, bu mümkünat(eşyâ âlemi) yaratılmazdı.⁹ O'nun ilk yarattığı şey, "Nûr-u Muhammedî'dir. (357) Bu nûr, âlemin özüdür, sırrıdır, yaratılış sebebi ve her şeyin aslıdır. Muhammedî nur ilk insânın(Hz. Adem) bâtnına yerleştirilmiş ve O'ndan diğer peygamberler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşarak zâhir olmuştur. Hz. Muhammed'den de, insan-ı kâmillere intikal edecektir. (35/1, 119/4, 355/1)(Divan, 1990: 194, 295)

Yaratıldı yir ile gök Muhammed dostlığına

Levlâk ana delil durur ansız yir ü gök olmadı (386/7)(Divan, 1990: 308)

Yaratılış tedricidir (Devr): Devr/Devir, dönüp dolaşmak, başlangıç noktasına gelmek demektir. Allah, ilk tecellîsiyle akl-ı küllîyi (Muhammedî nûr) yarattı. Akl-ı küllîden taştan tecellîlerle de, diğer mahlukat yaratılmıştır. Nûr, bu şekiller (imkan) âleminde, tedricen zuhur etmiş; 18 bin alemde tenezzül ve terakkî makamlarından geçerek tekrar geldiği âleme karışmıştır.(Divan, 1990: 305)

Teferrüc: Teferrüc, ferec kelimesinden müştak olup, lügatta ferahlamak, içi açılmak, gezintiye çıkmak, seyretmek gibi manâlara gelmektedir. Teferrüc, ıstılahı olarak, dünyaya gelen bir ruhun bir zaman burada oyalanıp tekrar "Allah"a dönmesi (devretmesi) demektir. Teferrüc, bir manzumede, denize doğru yol alırken türlü mâceralar yaşayan; pek çok çukurlara girip çıkan ve dolanarak vatanına (denize) ulaşan suya benzetilir. Esasen suyun hikâyesi, Muhammedi nurun hikâyesidir. Su, bu nûr için misal olmuştur. Varlığın özü olan bu nur, pek-çok sıfatlara girip çıkarak aslını arar. (Beyit no: 114/3; 118/13, 147/1, 300/6; 70/9; 339/1)(Divan, 1990: 304)

Yir gök yaratılmadın Hak bir gevher eyledi

Nazar kıldı gevhere sızurdu dürr eyledi (355/1)

Muhammedî nûr, Yunus Emre Divânı'nda "gevher" istiaresiyle işlenir. Gevher, varlığın özü (Muhammedî nûr) için kullanılan bir misaldir. (223/1; 227/1)

On sekiz bin âlem, semboliktir. Yaratılmış bütün âlemler için kullanılır. Bunlar kısaca, Muhammedî nur, yedi gökler, yedi yerler ve mevâlid-i selâse (madenler, bitkiler, hayvanlar) dir. Yunus, onsekiz bin âlemin Allah'a ulaşmak arzusu ile yaratıldığını söyler.(411/3, 201/3)¹⁰ (Divan, 1990: 194, 309)

Allah, Muhammed Peygamber'i "mahlukat şefkatinden" *Ali'yi* ise müminlere fazlından yaratmıştır.(249/4) (Divan, 1990: 201)

Yaş ve kuru, madde ve mânâ her varlığın özünde var olan Muhammedî nûr'un mahiyeti (147/5) Âdem Peygamber'den bu yana gelen her nebî tarafından biliniyordu. Bütün yüzlerden tecellî eden bu nuru, Yunus Emre, Ahmed ismiyle anmıştır. (233/7)

Kader ve Hz. Peygamber: Kalem, yazı yazılan alet anlamında kullanıldığı gibi, istilâh olarak da, "Nûr-ı Muhammedî-Nefs-i Küllî" anlamında da kullanılır. Varlık, şu halde kalemin yazdığı şekilde, yani, Allah'ın takdir ettiği şekilde Muhammedî nurun bir zuhurudur. (177/8, 202/9)(Divan, 1990: 142-143)

Muhammedî Nur: Allah, Muhammedî nûru yetmiş bin yıl önceden yaratmıştır. Esasen yaratılan bu nur, zât-ı ulûhiyetin âşık olduğu kendi nûru(Küntü Kenz) dur. Allah ilk yarattığı bu nura âşıktır:

Yitmiş bin yıl öndinden yarattı Muhammed'i

Hak kendü 'âşık oldu bahane bir yıldızdan (233/8)

Hz. Peygamber, Allah'a ulaşmada bir vesile ve vâsıta'dır. Yunus Emre'ye göre Nûr-ı Muhammedî, insanî hakikattir. (Tatçı, 1990: 89)

Nûr: Nûr ismi, Esmâü'l-Hüsna'dandır. Allah, zatıyla bir nûr olup gökleri ve yeri kaplamıştır. Nûr zahirdir, ama canlar perdeli olduğundan nuru göremezler. (223/4)

Muhammedi nûr, parlak ve tecellîsi zâhir olan bir yıldızla benzetilmektedir. (233/8-9)

Yunus'a göre Hz. Muhammed'in yüzü nûrlu (12/7) idi... Âşıklar Muhammed nurunu hayatta iken görmüşlerdir. (310/8) (Divan, 1990: 196)

Bir beyitte de Hz. Peygamber'in kabri için "nûr" istiaresi kullanılmaktadır. Kabrinin nûr olması, O'nun Ölümsüz tarafına işaretler. Gerçek hacı, Muhammed'in nûrunu (kabrini) ziyaret eder. Bu ise Haccü'l-ekberdir. (145/6)(Divan, 1990: 197)

İnsan-ı Kâmil: Yunus, vücut birliğine inanan bir mutasavvıftır. O, ilâhî benliğin tam tecellîsi olarak "insân-ı kâmil"i görmektedir. Âdem'den anlaşılması gereken de "insan- ı kâmil"dir. Kâmil insan, mutlak tasarruf sahibidir. Allah'ın isim, fiil ve sıfatları onda toplanmıştır. Yunus'a göre kâmil insan, Allah'ın sırrıdır. Allah'ı yerde gökte, şurada burada aramak gereksizdir. Allah, insan-ı kâmil de

gizlidir ve ancak, bu insana intisap etmekle bulunabilir... Bu hâl tam bir vahdet-i vücûd hâlidir. Yunus Emre, özellikle "benem" redifiyle biten şiirlerinde abd ile ma'bûdun birlik halini anlatır. Bu konunun fenâfi'llâh makamıyla alâkalıdır. Örnek beyitler:

Hem bâtnam hem zâhirem hem evvelem hem âhirem

Bu cümlesini yaradup hem tertîbi kılan benem

O! Kadîr-ı Kün-feyekûn lutfedici Sübhân benem

Kesmedin rızkını viren cümlelere sultân benem. (Divan, 1990: 88)

Allah ve Resûlünün(Muhammed) münasebetleri: Yunus Emre beyitlerinde "Hz. Peygamber'in, ilâhî haberleri Allah'ın Cebraîl¹¹ adlı tercümanı vasıtasıyla aldığı, Çalab'ın gönderdiği Burak ile Mirâc'a çıktığı; Hakk'ın davetine icabet olduğunu, Mi'râc'ta, perdesiz Allah ile konuştuğunu, Muhammed'in Hakk'ı bildiğini ve Hakk'ı kendinde gördüğünü, Çalab'ın Muhammed'in canını nûrdan yarattığını, O'nu alemlere rahmet olarak gönderdiğini ve Habîbüm diye övdüğünü söyler.(Divan, 1990: 89)

Peygamberler: Peygamberler henüz yokken; Hz. Âdem yaratılmadan önce, Hz. Muhammed'in nûru (= yıldız) var idi. (233/9) Diğer peygamberler bu nûrdan var edilmiş olduğu için Hz. Muhammed, "peygamberler serveri" dir. (311/2) Muhammed'in gölünde (Nûr-ı Muhammedi) yetmiş bin Peygamber mevcuttur. (143/3) Peygamberler, âlem yaratılmadan canlar hâlinde mevcuttur. (191/15) İlk yaratılan Peygamber Âdem'dir. (233/6) Bütün yaratılmışlar gibi enbiyâ da ölümlü olup, dünyada bâkî kalmayacaklardır. (262/7)

Âdem Peygamber (Âdem Sâfi) ve Hz. Peygamber: Âdem ve nesli bir tek ma'denden yaratılmıştır. (358/4) Bu ma'den, tabii olarak "Nûr-ı Muhammedî" dir. (233/6) (Divan, 1990: 102)

Hz. Peygamber beyitlerde, "Mustafa, Muhammed, Ahmed, Muhammed Mustafa, Resul-i Mutlak, Dost, Habib, Hak Habibi, Fahr-i Âlem, İki cihan güneşi, Şefî, Hak yalvarıcı, Server, Pîş kadem(önder, kendisine uyulan), Din metası, Sıdk u safa ma'deni, iki cihan sultanı, Cân, Gül, vs." gibi isim, sıfat, terkip ve benzetmelerle adından en fazla söz edilen Peygamber, Hz. Muhammed aleyhisselâm'dır.

Yunus Emre, tevhid ve tehlil ehli olarak, "Bir Tanrı ve Peygamber'e inanır." (287/41)

Peygamberler serveri din direği Muhammed

Gör ne gevherler kodı bu bizüm kânümüza (311/2)

Hak O'nu, öğmüş yaratmıştır. Fahr-i 'alemdir. Dünya, O'nun dostluğuna, yaratılmıştır. (158/7)

Din ve imanımıza bünyad vuran(kuran) (311/1), Ümmetine imân hil'atini gıydiren (379/4), Sıdk ve safa sahibi, vefalı Peygamberdir.(121/1) Daima ümmeti için çalışmıştır. O'ndan utanıp Şeriatine uymak(335/1), O'na layık olmak gerekir. (235/6) Kamu yüzden tecellî eden O'dur.(233/7) Nûru, canlardan içeredir; herşeyin aslıdır. (235/8) ölmemiş, zahiren dünyasını değiştirmiştir.(157/7) (Divan, 1990:119)

Layık olanlar, Cennet'te 'O'na yoldaş(eş) olacaklardır. (99/7) Muhammed, her şeyi ihata eden bir deniz gibidir. Şefaati sahibidir. Mahşerde herkes O'nun müşfik gölgesine sığınacaktır. (385/8) Dünyada nefsini ıslah edene şefaati muhakkaktır, (380/6) Farz ve sünnet ibadetleri O getirmiştir; bunları yerine getirenler - kabirlerinde - soru ve hesaptan beridirler. (81/5) Hz. Peygamber, sekiz Uçmak (Cennet)ın sakası (100/4), yerlerin ve göklerin "safasıdır; Hakk'ın Habibi, gönüllerin tabibidir. (100/6) Evvel-ahir yol gösterici ve serverdir. (27/5) dinin metarı, Peygamberlerin hüccetidir. (12/8) Âlemlerin fahri, sıdk ve safa ma'denidir. (374/4)

Hulku o kadar temizdir ki, bu vasfıyla Allah'ın cemâlini görmüştür. Hulku nu O'na benzeten kişiler de, Allah'ın cemalini göreceklerdir. (326/7) mucizati ile Mirac'ı gerçekleştirmiş, putları devirmişti. Kudreti ile bir taşın nazar edip parçalamış ve taşın konuşmuştur. (285) Kâfirler üç kere zehirlemek istedikleri halde zehirlenmemiş, ağuyu şeker kılmıştır. (321/6) Yunusun, bu mucizelerle ilgili şiirleri vardır. (321/1-5) (Divan, 1990: 120)

Yunus Emre'nin, Hz. Peygamberle ilgili müstakil medhiyye ve istişfâları da vardır. Bu şiirlerden iki tanesinin matla beyitleri şöyledir:

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'ün

Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün (145/1)

'İşkun ile 'âşıklar yansun ya Resûlullah

İçüp 'işkun şarabın kansun ya Resûlullah (314/1)

Hz. Peygamber, Mi'rac esnasında enfüsî ve afakî bütün sırlara vâkıf olmuş, Allah'ın cemalini üstün bir görüşle seyretmiş ve Allah'la konuşmuştu. Yunus, Mi'rac hadisesini anlatırken hem bâtinî hem de zâhirî bir yorum getirir: Zâhiren Hz. Peygamberin mucizesiyle şekillenen Mi'rac, batnen, bizzat insan ruhunun gerçekleştirilebileceği seyr ü sülûk ve visalden ibarettir.¹² (Divan, 1990: 121, 122/5)

Mi'râc: Mi'râc, insanın, kendi iç dünyâsına yaptığı manevî bir yolculuktur. Bunu gerçekleştirmek, vücud denin hicabı açmakla mümkündür. (151/7, 146/5)

Yunus'un, Mi'râc'ı anlattığı veya telmih ettiği bir hayli beyti vardır. Bir şiirinde, hadiseyi bütün safhalarıyla anlatır, tasvir eder.(134/1-4, 13-14)(Divan, 1990, s. 170)

Münferit beyitlerde, âşık ve dervişlerin Hz. Peygamber'e karşı hâl ve tavırları da belirlenir:

İdeal ben bağlamında Salavât, Hz. Peygamber'e samimi bir ilticadır. Âşık, nebiler serveri Muhammed'e aşk ile salavât getirir. Salavât, "günahları eritir." (81/1) Âşık, salavât getirerek "Muhammedi bir meşrep" kazanır. (136/11)(Divan, 1990, s. 158)

Âşıklar, Hz. Peygamber'e salât ve selâm gönderirler. Bu salât ve selâmlar karşılıksız kalmaz. (321/7) Derviş, Muhammed'in çerağı olmak ister. (186/5) Aşık, din meta'sı Muhammed'ten (12/8) ihsanlar görür. (12/7) Hz. Peygamber'e aşk ile ikrar etmek gerekir. (110/7). Dervişler, Hz. Peygamber'in dünya ile ilgili tavsiyesini tutmalıdırlar. (251/ Âşıkların yaşadığı İlahî aşkı en güzel şekilde Hz. Peygamber yaşamıştır:

Dünyada Peygamber'ün başına geldi bu 'ışk

Tercemânı Cebrâil Ma'sûka'sı Hâlik'dur (586/4)

İdeal ben bağlamında Hadis: Müslümanlar, hadislerin muhtevasına uygun yaşamalıdırlar. Nebî'nin varisi olduğunu söyleyen hocalar, halkın başına zahmetli olmamalı, zorlaştırmamalı, kolaylaştırmalıdırlar. Peygamber hadisi terk edilince, herkes doğrudan ve Hak'tan uzaklaşır. (248/7, 387/7-8)

Hz. Peygamberce ümmet olan kişi "Tamuda (Cehennem'de) karar" eylemez. (112/6) (Divan, 1990, s. 140)

İdeal ben bağlamında Seyr-i sulûk ve sâlik: Seyr-i sülûktan gaye, Muhammedî ahlak üzere olmaktır. (Divan, 1990, s. 320) Sâlik, bekabillah olabilmek için şu makamlardan geçmek zorundadır: Fenafî's-Şeyh, Fenafî'r-Resul, Fenafillah. Açılımı: Fenafî's-şeyhi yaşayan sâlik, er(mürşid) yüzünden fenâfî'r-resûle ulaşır. Bu makamda, Muhammedî nûr'un "cân"dan içeri olduğunu anlayan (233/3) sâlik, Resûlün manâsını(hüviyetini) hakkıyla bilir. Bu mertebeye işareten "Resûl'e itaat eden, Allah'a itaat etmiştir" (Nisâ 4/80) veya "Ya Muhammed, sana biât edenler Allah'a biat ediyorlar"(Fetih 48/10) âyetleri zikredilmektedir. (Divan, 1990: 328)

Müşahede, gözle görmek ve seyretmek anlamındadır. Kavram olarak, Allah'ın cemalinin kalb gözüyle temasıdır. Hulk-u Muhammedî olmayan kişi, Hak didarını göremez.(326/7)(Divan, 1990: 330, 336-337)

Şemâli: Birkaç beyitte kısmen de olsa, Hz. Peygamber'in Şemâli şöyle çizilir: Cenab-ı Peygamber'in alnı bedr'e(aya); kaşı hilâle, yüzünün ziyası güneşe benzer. (100/2) Hz. Muhammed'in yüzü, yüzündeki nûr, didâr nûru, saçı Mi'râc gecesi gibidir.(257/8) Bu benzetmede, "beni gören O'nu (Allah'ı) görmüş gibidir hadisini hatırlamamak mümkün değildir. Allah'ın didarı, Hz. Peygamber'in didarından tecellî eder.(Divan, 1990: 124, 232)

Teri, yeryüzündeki bütün çiçeklerin kokusuna benzer. (81/2) Gül, O'nun terinin tezahürüdür. Bülbüle benzeyen âşık, bu güle-gül yani Muhammedi sır-âşık olmuştur.¹³

Yunus Emre Divânındaki "gül" motifi, Hz. Peygamberi ve şeriatini sembolize etmektedir. (235/1)

Dinî Emirler ve Hz. Peygamber:

Kelime-i Şahadet: İslam'ın ilk şartı, Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in Hak Resul olduğuna inanmaktır. Âşıklar, ezelden beri "Tanrı birdür Hak'dur Resûl" derler. (168/2) (Divan, 1990: 146)

Namaz, Mi'rac'ta, Hz. Peygambere bildirilmiş, ümmetine farz kılınmıştır. Kulun Allah'a yakınlaşması namaz ile mümkündür. Namaz, ümmete "azık"tır: (86/6)(Divan, 1990: 147-148)

Âyetler: Yunus Emre Divan'ında çeşitli vesilelerle iktibas veya telmih edilen pek çok âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerin tefsiri mahiyetindeki görüşler, ledün-nî manâ ve mahiyettedirler.(116/2)(Divan, 1990: 161)

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'ün

Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün (145/1)(Divan, 1990: 163, dipnot: 313, Enbiyâ: 107)

Muhammed'e bir gece Çalap'dan indi Burak

Cebrail eydür Hocam Mi'rac'a kıgurdu Hak(134/1)(Necm 53/5-19'de Mi'rac'a telmih) (Divan, 1990: 165)

Yunus'un bütün beyitlerini hemen bir âyet veya hadisle¹⁴ desteklemek mümkündür. İslam mutasavvıflarının sık sık dile getirdikleri beyitlerde, iktibas veya telmih yoluyla zikredilen bazı hadisler:

Men 'arefe mefsehu fekad 'arefe Rabbehu hadisi: Bildüm bunu buldum anı inkâr iden gelsün berü (287/5) "*Nefesini bilen Rabb'ini bilir.*"¹⁵ (Aclûnî, 1351: II/262; Hadis nu: 2532)

Yaratıldı yir ile gök Muhammed dostlığına

*Levlâk ana delil durur ansuz yir ü gök olmadı*¹⁶ (386/7)

Yitmiş bin yıl öndiden yarattı Muhammed'i

*Hak kendü 'âşık oldu bahane bir yılduzdan*¹⁷ (233/8)

Bu dünyada hod ne ola âhiredde bulunmaya

*Bilürsin iki cihânda kimsene güman tutmaya*¹⁸ (3/12)(Divan, 1990: 168)

Tartalum gılناهumuz arturalum âhumuz

*Îdelüm hisâbumuz hisâb olmamağičün*¹⁹ (251/2)

Yunus yok dünyâ tadı çün kim faniymiş adı

*Muhammed Zindân didi biz şad olmamağičün*²⁰ (251/5)

Ne virsen elünile şol varur senünile

*Ben disem inanmazsın varıcağaz göresin*²¹ (250/2)

Bu dünyânun meselî benzer murdar gevdeye (gövde)

*İtler murdara üşdi Hak dostı kodı kaçdı*²² (391/3)

Pek çok beyitte, Hz. Peygamberin sadece ümmetini düşündüğü, ümmetini istediği, belirtilmektedir. Mirac'ta Hz. Peygamber'e verilen hediyeler, Ümmetine azık olmuştur. (134/16, 136/10, 145/2; Divan, 1990: 210-211)

Hz. Peygamber'in diğer Peygamberlerden bazı farkları(düal birlik): Mûsâ Tûr'da Allah'ın cemalini görmek istemiş, fakat "sen beni göremezsın"(len terânî) hitabıyla karşılaşmıştır. Buna karşılık Hz. Peygamber, Mi'rac'da Allah'ı tam görüş ile görmüş ve konuşmuştur. (Divan, 1990: 232)

Can: Cân ezelden beri mevcuttur. Hakk'ın kudreti olan (120/1) bu kutsî varlık, Allah'ın emriyle tene(sıfata) girmiştir. Zira Allah, "Kendi yüzünü görmek, sözünü işitmek istemiş" (12/6), bunun için de, en mükemmel varlık olan insanı yaratmıştır. Can, Tanrı'dan bir parça olduğu için, insan Tanrı'nın mazharı olmuştur. Ve yine can, yaratıcının emrindedir. Bunun içindir ki, insanın kendisine ait bir davranışından söz edilemez. (42/7, 9) Âlemin yaratılış sebebi ve kaynağı "Nûr-ı Muhammedî'dir. Canlar bu nurdan ortaya çıkmıştır. (145/1) (Divan, 1990: 277, 285)

Hicâb/Nikap, dünyâ, eşya veya insanın benliği, hicaptır. Hakikati bulmak için dünyayı ve benliği terk etmek gerekir. Hz. Peygamber Mi'rac esnasında hicablardan geçmiştir. (Divan, 1990: 344)

Fakr: Fakr, her türlü nefsî ve dünyevî arzuları kalbten çıkarmak, varlığın mutlak varlığa ait olduğunu bilmek demektir. Yunus, fakr'ı "Muhammedî Fakr" şeklinde anlar ve anlatır. Bu konuyu temelinde, "El fakru fahr" hadisi vardır. (295/20)

Rü'yâ: Sûflilerin buldukları mertebeye ilgili bilgi elde etme yollarından ilki rü'yâdır.²³ Rü'yânın üzerinde yakaza, onun da üzerinde hâl vardır. Kur'ânda, Hz. İbrahim'in (Saffat, 37/103) Hz. Yusufun (Yusuf, 12/4) Mısır Meliki'nin (Yusuf, 12/43) ve Hz. Peygamber'in rü'yâlarından bahsedilmektedir. Hadislerde de, rü'yâ konusunda hayli yorumlar getirilmiştir. Hz. Peygamber, sâdik rü'yâların nübüvvetin kırk altı şubesiinden bir şube olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber, "beni rü'yâda gören hakikatte görmüş gibidir, çünkü şeytan benim suretime giremez" demiştir.

Sûfî manevî yolculuğunda müşkillerini doğrudan Hz. Peygamber'e de danışabilmektedir. Yani sûfî rü'yâda Allah'ın ve Peygamber'in görüleceğine inanır. Yunus Emre'nin on bir ayrı beytinde "düş"ten bahsedilir. Düş kavramı, seyr, vak'a, rü'yâ gibi kelimelerle de ifade edilmektedir.(Divan, 1990: 355)

Hz. Peygamber, dünya malına düşkün değildi. (145/4) O'nu örnek alan haslar, dünya sevgisini haram bilmişlerdir. (333/6) Dünyayı murad etmek, bal değil aguyu murad etmektir. Aguya parmak banılmaz. (279/4)

Dünyanın mahabbeti agulu aşâ benzer

Âhîrin sanan kişi agulu aşdan geçer (70/5)

Esasen dünya en alçak (denî, süflî) âlemdir. Halkın düşmanıdır. O'nunla dost olanlar İlahî âlemlerle dostluk kuramazlar. Dünyayı seven dünyada kalır. (63/1; 161/4)(Divan, 1990: 367)

Mürşid: Mürşid, ırşad eden, mânen yol gösteren kılavuz kişidir. Üstün vasıflarıyla en gerçek mürşid, Hz. Muhammed'dir. Mürşid, Muhammedî ruhu ve sırrı taşıyan yetkilidir. Mürşid, bir silsile ile Hz. Peygamber'ee ulaşan kişidir. Bu silsile, O'nun manevî kemalinin teyidi için gereklidir, çünkü mürşid, Muhammedî bir varistir. Mürşidin yüzü didar nuru, saçı mi'rac gecesidir. Her haliyle mürşid, Fahr-i âlem'e benzer (257/8) (Divan, 1990: 370- 371)

Yunus Emre'ye Göre Bazı Tipler²⁴

İnsân-ı Kâmil: En üstte olan en önemli tiptir. Kâmil insan, nefis mertebelerini tamamlayıp kemale ulaşmış kişidir. Bütün varlıklar, kemâl sahibi insanın manevî varlığı etrafında devreder, dünyanın kutbudur. Varlık onun tasarrufundadır. Her çağda başka başka isimlerle zuhur eder. Lâkin kâmil insanın özü değişmez, aynı ruhaniyet, ebediyen devrolur gelir. O'nun ruhanî hakikati, Muhammedî nurdan başka bir şey değildir. Kâmil insan, İlahî bir benliktir. Her haliyle Muhammedî bir fıtrat üzredir.(Divan, 1990: 405, 310/1) Sülûk ile Allah'a vuslat etmiştir. (292/37) Sıfatı insan, kendi Hak'tır, ifadesi kâmil insanın beşerî benden İlahî bene yükseldiğini, varlığının Hakk'a ait olduğunu belirtir. İnsân-ı kâmil, fenâfilah olmuştur.(125/4-5-7)

İnsân-ı kâmil, kötülüğe iyilikle mukabalede bulunur. (13/2)

Kâmil insân, ölümsüzdür. (158/1) Çiğleri pişmiştir(olgunlaşmış). Varlık dairesini tamamlamıştır; vücut zindanından kurtulup merkezden muhite çıkmıştır. İlahî tasarrufun sahibidir. Âdem'e üflenen ruhun taşıyıcısıdır. Cânlara cânândır. (199/5) (Divan, 1990: 406)

Kâmil insan, enfüste ve afakta istediği an "seyredebilir." Bu seyre, "seyr-i afâkî" ve "seyr-i enfüsî" denmektedir. Bu vecihle Yûnus, pek çok şiirinde kendisinin varlık kademelerine inip-çıkışını-ma'denlerde, bitkilerde ve hayvanlarda

bulduğunu-dile getirmektedir. Özellikle "devriyye-i arşıyye" türündeki "benem" redifli şiirlerinde, insan-ı kâmilin enfûsî seyri anlatılmaktadır.²⁵

*Yûnus Emre'de Ahlakî Unsurlar*²⁶: Yûnus'a göre mutasavvıf, ahlakı tamamlayan Muhammedî hulk ile muttasıf bir kişidir.(57/9) (Divan, 1990: 445)

3. Hacı Bektaş²⁷ Velî²⁸'nin (ö. 738/1337, Nevşehir) Hz. Peygamber Algısı

Bektaşîlik insan kavramı üzerine kurulmuş bir tasavvuf okuludur. Bektaşîlik felsefesi insanın, Yaratıcının sıfatlarının bütününe mazhar olmuş, onun şeklinde ve suretinde, diğer bütün yaratıklardan daha üstün, şerefli yaratılmış olduğunu ve Tanrı'nın sevgilisi olduğunu, Tanrı'nın da onun sevgisini arzu ettiğini işaret etmektedir. Bektaşîlik yolu, insana kendi realitesini göstermek ve insan-ı kamil olabilmek için yol haritasını sunmaktan ibaretti. (Özdoğan, 2009: 27-28) Hacı Bektaş Velî, çağları aşan düşünceleriyle Türk tasavvuf ve sosyal hayatında etkili olmuş, farklı coğrafyalarda fikir ve sözleri asırlardır anlatılan önemli bir Türk sûfîsidir.

Onun da asıl referans kaynakları Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerdir. (Güzel, 2011: 65; Özcan, 2012: 62/200) Sadece mutasavvıfların kullandığı değil, emir, nehiy, ibadet ve itikatla ilgili ayetleri de zikreder.²⁹

Hacı Bektaş Velî, XIII. yüzyılda bazı siyasi, sosyal çalkantıların bulunduğu Anadolu'da, çağrılılarıyla ayrılıkların zararlarına dikkat çekerek herkesi birlik ve beraberliğe davet etmiş, cehaletin getireceği felakete dikkat çekmiş, nasihatlarıyla toplumda huzur, güven, barış ortamı oluşmasına gayret etmiştir.

Fevâidde insanın kişiliği ile ilgili olarak şu hadisi ele alır: "Kutlu uğurlu kişi (saîd), annesinin karnından itibaren saîddir, şakî, yani haydut, annesinin karnından itibaren şakîdir." (Özcan, 2012: 62/210) yani doğuştan getirilen şeylerle iyi kötü olma hali sabit hale gelmiştir anlamı çıkıyor.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin eserlerinde geçen iman esaslarından birisi de Peygamberlere İmandır: Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde Peygamber kavramı, 'peygamber, Nebi, enbiyâ, nübüvvet ehli, Tanrı dostları, yalavac' kelimeleriyle ifade edilmektedir, Onun eserlerinde en çok adı geçen peygamberler, Hz. Muhammed, Hz. İsa ve Adem'dir. Hz. Muhammed "Hz. Resul, Muhammed-i Mustafa, Ahmed Muhammed" gibi adlar ve "fâhr-ı âlem" gibi sıfatlarla geçmektedir. İnsanın yaratılışının sebebini de, 'Muhammed adı üzerinedir', şeklinde bir izah getirilmiştir.

"Ve hem Muhammed'ün fazlına didük pes Âdem yaradılmağı dahi Muhammed adı harfi üzeredir.

Pes Adem'un başı mim gibidir, iki el ha gibidür ve hem karın mim gibidir, iki ayak dal gibidür."

Kur'an, Hz Muhammed'e vahyedilmiştir. Bu bakımdan Hz. Peygamber yaratıcısının tam mazharıdır. (Güzel, 2011, s.104)

Makâlât da Hacı Bektaş, Kelime-i Şahâdeti, Şerîat'ın ve Tarikat'ın temeli sayarak, bir de ona tasavvufî anlam yüklemektedir. "Şeriatla bulunan on makamdan üçüncüsü islâm'ın İbâdet kısmını teşkil eder. O, Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammedin O'nun Elçisi ve Peygamberi olduğuna şehadet getirmek" şeklinde geçmektedir. Şehâdet, Şeriat makamlarından birisidir. (Güzel, 2011: 112)

Fatiha tefsirinde, Allah'ın dost tuttuğu altı gruptan 3. sünnet ve farzları işleyenler olarak vasıflandırılmıştır.³⁰

Hz. Peygamber'e itaat: Makâlât-ı Gaybiyyesinde, Şeyh Tüsteri'den "Her kim sünneti uygulamada çaba sarfederse ona Cennet'i gösteririz" sözü nakledilir. Buna delil olarak "Ey Habîbim de ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun." ayeti gösterilir. (Özcan, 2012: 208)

"Bil ki, Kur'an, âşıktan maşuka bir mektuptur. O hâlde ey derviş! Bilesin ki, Kur'an Allah kelamıdır, Hazret-i Peygambere -Allah'ın selamı üzerine olsun- amel etmek ve elçi olarak halka bildirmek için indirilmiş bir kitaptır. Çünkü yüce Allah onu dergâhının sevgilisi kıldı, iki cihanın maksadı ve padişahı eyledi. Onun başına büyüklük tacı koyarak hakkında: "Eğer sen olmasaydın, gökleri yaratmazdım; eğer sen olmasaydın, Rab olduğumu açıklamazdım" buyurmuştur. (Acîûnî, 1351: II/24; Heyet, 2010: 377, 379)

O hâlde ey derviş bilesin ki, Yüce Allah'ın rızasını kazanmak ve Hazret-i Mustafa'ya -Allah'ın selamı üzerine olsun- itaat etmek, Kur'an'ın emridir... "20/124-126. (Heyet, 2010: 377, 379; Özcan, 2012: 207)

Fevâid adlı eserde, Şeriat kapısının makamları açıklanırken 7. makam 'Sultan-ı enbiyanın sünnetlerine uymak' olarak belirtilir. (Özcan, 2012: 209)

Hz. Peygamber'i tarifi: Ahmet Mürsel'dir, ama onun balçığı rahmet ile yoğrulmuştur... Bu ne güzel ahlak, bu ne güzel kerem. (Güzel, 2011: 269)

Hacı Bektâş-ı Velî Fatihanın tefsirine Hz. Peygamber'i anlatımıyla şöyle başlar:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla Nebî Aleyhisselâm

"Miraç gecesi göğün 4. katında büyük bir ses işittim" diye buyurdu.

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'adır. Salât ve selâm onun en hayırlı kulu Hz. Muhammed'in (a.s.m.) ve Onun bütün ehl-i beytinin üzerine olsun. Bundan sonra, alemin, ayın on dördü gibi aydınlık ve en yüksek makamda olanı, insanlığın efendisi, bütün yaratılmışlara rahmet mucizesi olarak gönderilen, bütün kainatın en büyüğü en yücesi ve ümmetinin bağışlanmasına aracı olan ve kıyamet gününde ümmetine baş olan ve temiz olanların en yücesi ve vefa

kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve soflüğün evveli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcûdâtın bütün varlıkların en şerefli. Alemelerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı son peygamber, bütün varlık alemi içinde en seçkin olan kendisine tespih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan Hz. Muhammed Mustafa(a.s.m) Allah'ın selamı Onun, ehlinin, dostlarının, eşlerinin, soyundan gelenlerin, hidayet veren mürşitlerin ve doğru yolu bulan halifelerin üzerine olsun. (Güzel, 2011: 285; Heyet, 2010: 173-179)

Der Na't-ı Resülü'llâh sallâ'llâhi 'aleyhi ve sellem

Muhammed kim cihân fahridürol şâh

Habibimdür didi ol şâha Allah

Muhammed seyyid-i can Mustafâ'dur

Muhammed dîn ü imân Mustafâ'dur

Muhammed rahmet-i Hak'dur cihâna

Muhammed gevher-i kân Mustafâ'dur

Muhammed huccet-i Hâkk'dur Hüdâ'dan

Muhammed sözi Kur'ân Mustafâ'dur

Muhammed hâca-yı kevneyn gelübdür

Muhammed haşr'a sultân Mustafâ'dur

Muhammed sâdıkü'l-va'di'l-emin'dür

Muhammed derde dermân Mustafâ'dur

Muhammedi bil ki hatmü'l-enbiya'dur

Muhammed gevher-i kân Mustafâ'dur

Muhammed fahr-ı 'âlâmdur Hûda'dan

Muhammed ferd ü fermân Mustafâ'dur

Muhammed menba'-i cüd ü kerem'dür

Muhammed nür-ı Yezdan Mustafâ'dur

Tamâmât evliyânun rahbarüdür

Hatâ vü küfr (ü)'illetden berîdür

Ta'alâ'l-lâhu kadir Bar Hüdâ'yı

Muhammed'den bizi kılma cüdâyı

Hüdâ'yâ ol Nebi'nün hürmeti'çün

Ayırma rahmetinden Ferd ü bi-çün(Güzel, 2011: 106-107, 364-365)

Der beyân-ı Muhammed-ı Mustafâ s.a.v(Manzum makalatta): Dünya O'nun doğumuyla izzet bulduğu, O'nun vasıflarını dil anlatmada aciz olduğu, O'nun bir nur olduğu, tüm dünyayı nurlandırdığı, O'nun güneşi doğunca küfrün tümü batıl olduğu, O'nun nurunun açığa çıkmasıyla, fakirliğin övüncü olduğunu, "el-fakrû fahrî"³¹ kimin dinde yolu fakirlik olursa şüphesiz Hakk'a erişeceğini anlatır.³²

Fevâid adlı eserde Hz. Muhammed'i şöyle tanımlar: "Peygamberlerin efendisi, bilgililerin en bilgisi, faziletli kâmil, mükemmel" şeklinde vasfedilerek "Şeriat sözlerimdir, tarîkat eylemlerimdir." hadisine yer verilir. Aynı hadis metnine "..hakikat hallerimdir, marifet elde ettiğim sermayemdir. Fazilet, dinimdir. Sevgi, esasımdır. Şevk, yol bineğimdir. Korku, arkadaşım. İlim, silahım, Tevekkül, elbisem, Kanaat, gizli hazinemdir. Sadakat, varmağa çalıştığım yerdir. Yakîn-Bilgi, sığınacak yerimdir. Fakirliğimle şeref duyar, diğer peygamberlere karşı övünürüm." sözleri eklenmiştir. Ayrıca bu eserde, Hz. Muhammed'in makamları açıklanırken onun mü'min, âbid, zâhid, ârif, velî, nebi resul, peygamber ve hâtim, yani son peygamber makamlarına nasıl ulaştığı anlatılmaktadır. (Özcan, 2012: 208-209)

Yaratılış ve Hz. Peygamber: Hacı Bektâş Veli Makâlâtın Mensur metnine şöyle başlar:

Bismillahirrahmanirrahim

Tanrıya duadan sonra:... Salât ve selâm o peygamberler serverine, resul-ler ulusuna, enbiyâ ve evliyâlar büyüğüne olsun ki, Cenab-ı Hakk, bütün âlemi O'nun dostluğu ve mükemmelliği için yarattı. (Güzel, 2011: 293)

Hacı Bektâş Velî, Yüce Tanrı'nın Hz. Peygamber için buyurduğu, "Âlemleri senin için yarattım." kutsî hadise dayanarak, Hz. Peygamber ile yazı yazmak dahil, yeryüzündeki tüm eşya ve meydana gelen her türden olaylar arasında, sebep ve sonuç yönünden ilişkiler kuruyor; daha sonra ise, Hz. Muhammed'in de bir insan oluşu gerçeğinden hareketle, tüm kâinatın insanoğlu için yaratılmış bulunduğu sonucuna varmaktadır. İnsanın yaradılışı bile, Muhammed yazısındaki eski harflerden oluşan adının, dört harfteki harfler(Arapça) üzerinedir. Önce, "Muhammed" kelimesini oluşturan temel harfler, -sessiz harfler(m, h, m, d)'dir- insanın bedenini oluşturan ana bölümlere benzetiliyor. Şöyle ki: İnsanoğlunun başı mim gibidir; İki eli ha gibidir ve hem karnı mim gibidir; İki ayağı dal gibidir. ("Ve hem âdem yaratmağı Muhammed'in fazlına ve adı üzerine yaradı: Pes, baş, "mim" gibidir. İki el "hı" gibidir. Karnı "mim" gibidir. İki ayak "dal" gibidir)(Aziz, 2010: 348-349)

Hz. Âdem'in topraktan yaratılması ve bedenine ruh üflenmesiyle ilgili bölümde geçen kelime-i tevhid bahsinde Arşta kelimeyi tevhidin yazıldığını görmüş: -İlahî Seyyidî ve Mevlâyı Lâ ilâha illâ'llah senün birligündür; ya Muham-

med kimin adıdır, didi. Andan ol Hayy u Kayyûm Tanrı eyitdi kim: "-Ya Adem ol benüm habîbümün adıdır kim senün oğlındır, didi. Âdem şâd oldı ve şükürler kıldı.³³ "

Hacı Bektaş Veli, Hz. Adem'in dişlerini Muhammed nuru ile nurlandırdı. şeklinde değerlendirmesini makalatında yer verir. (Aziz, 2010: 363; Heyet, 2010: Makalat, 705)

Özbenlik ve Yaratılış: Makâlâtta "Her nesne aslına döner" hadîsi (Özcan, 2012: 206) bağlamında, "Hak Taalâ âdemi yoğiken var kıldı. Herbir kişinin iki resulü var: Biri zahir(görünen), biri bâtın(görünmeyen). Zâhir resulü dil, bâtın resulü gönüldür. Dil, Muhammed'e benzer. Gönül, Cebrâil'e benzer. Ve hem Muhammed'in faziletine benzer."

Her insanın başlıca iki temel gücün etkisi ve yönetimi altında hayatını sürdürdürebildiğini belirten Hacı Bektaş Veli, bu iki gücün daima insan adına iş yaptıklarını, insanın her konuda vekili olduklarını vurguluyor. İnsanın bu vekillerin biri kişinin manevî, diğeri ise maddî varlığı ile ilgilenirler. İnsanın manevî yönüyle ilgilenenin adı "gönüldür". Tıpkı Cebrail'e benzer. Zira, ikisinin de varlıklarına inanıldığı halde kendilerini görmek mümkün olmaz. Diğerlerinin adı ise "dil'dir". Dil de Hz. Muhammed'e benzer, ikisi de gerçektir, her ikisi de görülmüştür.

Cebrail bilindiği gibi, Hz. Muhammed'e Yüce Tanrı'nın buyruklarını ulaştırması, ama kendisini kimseye göstermemiştir... Cebrail, böylece insanların manevî yapılarının gelişip güzelleşmesinde bir aracı, bir simge olmuştur. Dil; gönülde uyanan duyguları, kafada şekillenip olgunlaşan düşünceleri diğer insanlara ulaştırarak, duyuran araçtır. Hz. Muhammed Yüce Tanrı'dan Cebrail aracılığıyla almış bulunduğu buyrukları tüm insanlığa ulaştırmakla, dilin bu duyurmak görevini yerine getirmiş olmaktadır. (Aziz, 2010: 347-348)

Tanrı'nın Varlığı ve Hz. Peygamber ilişkisi: Hacı Bektaş Velî Hazretlerine göre, Cebrailin gelerek Hz. Muhammede Peygamberlik müjdesini vermiş olmasını, Vekil Hz. Muhammed Mustafa, asıl Yüce Tanrı olduğunu, İslamın yeryüzünde yayılışını, Hz. Muhammed (sav)in faziletine, "Hz. Muhammed Mustafa'nın dostluğuna" Yüce Tanrı Hz. Muhammed için "Sen, eğer sen olmasaydın, ben felekleri yaratmazdım" buyurduğunu haber verir. Ayrıca, Enbiya 21/107. âyette "Ey Muhammed! Biz seni âlemlere rahmet için gönderdik" müjdesi, Tanrı varlığı, birliği ile O'na ait gerçekleri en iyi sergileyip ispatlayan, işaret eden delildir ve durumdur.

Kutsî hadislere göre Yüce Tanrı'nın, kâinatı yaratmak suretiyle kâinatta tecellî edişi, bir sevginin sonucudur. Kâinatta var kılınmış ola mahlûkatın en üstünü ise insandır. Zira, tecelli anında Yüce Tanrı, insanoğlunu kendi sıfatlarına en yakın biçimde yaratmıştır. Tam tecellî ise Hz. Muhammed'in şahsında gerçekleşmiştir. Bu hal ise Yüce Tanrı'nın Hz. Muhammed'e olan sevgisinin, O'na olan

dostluğunun en büyük işaretidir. Tam tecellînin bir tek insanda bulunması da, Tanrı'nın bir ve tek oluşunun bir diğer işareti sayılır. (Aziz, 2010: 347)

Hakkı Saygı kitabında, "Üçlü teslis veya trio benzerlikleri ile Allah- Muhammed-Ali üçlemesinin Hıristiyanlık'la ilgisinin olmadığını söyler. Alevî ve Bektaşîlik'te Allah telâkkisi, "Allah- Muhammed-Ali"den ibaret "üçlü bir" Allah telâkkisidir. Daha doğrusu "Allah", Muhammed ile Ali'de tecelli etmiştir ve buna biz, "nûr-u vâhit" diyoruz. Yani, Allah kelimesi hem görünmeyen şeyleri, hem de görünen şeyleri ifade eder. Muhammed ise, Muhammed kelimesinin içersinde bulunan iki "m" den biri olan imkân "Mim"i ile ifade edilir ki bunun gerçek anlamı, bütün kainat, "Muhammed"tir. Bundan dolayıdır ki Hz. Muhammed'e "Fahr-i kâinat, Seyyid-i kâinat, Zübde-i kâinat: Hz. Muhammed" denir. Allah, Muhammed'te tam olarak tecelli etmiştir ve ondan sonra hiç kimsede bu tecellinin zuhuru tam olamaz. Yine bu sebeptendir ki, "Hz. Muhammed'ten sonra peygamber gelmeyecek" demektir. Aslında, ne Muhammed ne de Ali vardır; bu ikisinde tecelli eden Allah'tır. Allah önce kendi öz cevherinden "Adem" i yarattı. Adem'de tecellî eden bu cevher, "Tanrı'nın Nûr'u" Adem Peygamber'den sonra onun neslinden süzüle süzüle Hz. Muhammed ve Hz. Ali'de en mükemmelliğe erişti. (Saygı, 2007: 11) Güzel ise, Hacı Bektâş Velî'nin eserlerinde bu anlayışa rastlayamadım. (Güzel, 2011: 365-366) demektir. Makâlât-ı Gaybiyye eserinde, Hz. Muhammed'e hitaben "Ey Muhammed! De ki, o Allah tektir." ayetine yer verilmiştir. (Özcan, 2012: 207) Bu da teslisin Bektâşi geleneğinde olmadığına bir delildir.

Hacı Bektaş-ı Velî, Hz. İsa'nın, Hz. Peygamberden haberdar olduğunu söyler. (Güzel, 2011: 295; Heyet, 2010: 495-499)

Hz. Peygamber'in üstünlüğü: "... Salât ve selâm üzerine olsun Hazret-i Resûl, ... Onun (Allah'ın) ilahî sıfatlarının aksettığı saf ayna, bütün yaratılmışlardan insanın güzellikleri kendinden toplamasıdır." (Heyet, 2010: 131)

Fevaid adlı eserinde 'Makâm-ı Mahmûd', övülen makam, ahirette Hz. Peygamber'e verilecek Ona mahsus olan makamın adıdır. Bu makam Hz. Muhammed'in önce bütün insanlara genel olarak sonra da kendi ümmetine özel surette şefaathane edecek makamın adıdır. Allah'ın peygamberi övdüğü ayrıca gelmiş geçmiş tüm yaratılmışların Hz. Muhammed'i bu makamda övdükleri ifade edilir. (Özcan, 2012: 62/209)

Fâtiha Tefsiri'nin sonunda Cenâb-ı Hak'tan Hz. Muhammed hatırına rahmet beklentisi dile getirilir: "Nebî'nin hürmeti için rahmetinden bizleri esirgeme." (Özcan, 2012: 62/205-206)

Hz. Peygamberin ümmetine düşkünlüğü: Besmele tefsirinde, Resul A.S. Zümer, 68'de anlatılan kıyamet ve diriliş sahnelerini anlatan korkunç durumu işitince (Özcan, 2012: 62/203): Hz. Muhammed'in "Eyvah yazık! Ümmetimin

çaresiz âsilerinin durumu ne olacak." dedi ve inleyerek ağladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, müjdeli hitaplarla, sadece Muhammed ümmetine verilen Besmenin faziletine dair rivayet bağlamında, onları besmele hürmetine cennetine koyacağına dair müjde ile Hz. Peygamber'e mukabelede bulunur. (Güzel, 2011: 266-267; Heyet 2010: 262-263; Duran, 2007: 86)

Makâlât da dört halife: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali de tevhid babında şu benzetme ile geçmektedir: "Ve hem Muhammed (s.a.v.) başparmak, Ebu Bekir (r.a.) şahâdet parmağı, Ömer (r.a.) orta parmak, Osman(r.a.) taharet parmağı, Ali kerrama'llahü veçhe ki serçe parmak gibidir." (Heyet, 2010: 681; Güzel, 2011: 107)

Hz. Peygamber ve Hz. Ali: Besmele bütün ilimlerin toplamıdır. Bâ-i besmele: Hz. Muhammed Mustafa, bâ'nın noktası Hz. Ali ve mimin ise Allah'ı gizleyen bir örtüdür.(Güzel, 2011: 256)

Hz. Muhammed Alevilikte şöyle sembolize edilir: Beyaz renk, Hz. Muhammed'i, koyu yeşil veya koyu kırmızı Hz. Ali'yi sembolize eder.(Saygı, 2007: 91-92) Ancak Hacı Bektaş Velî'nin Fatıha Suresi Tefsirinde böyle bir yorum yoktur. (Heyet, 2010: 173 vd.)

Aşkınla iletişim: Besmele tefsirinde, Mi'râc hâdisesinden bahsedilerek Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'le karşılıklı konuşmalarına yer verilir. (Güzel, 2011: 259-260; Heyet, 2010: 217-218, 221-225, 305-307; Özcan, 2012: 62/203, 204)

Hz. Peygamber'in Holotropik hallere ulaşma tavsiyeleri bağlamında Hacı Bektaş Velî'nin anlatımı: Bu konu ile ilgil olarak ilme vurgu yapan hadisleri ele alması önemlidir. Örneğin, Makâlât ve Fevâid'te ilimle ilgili hadisleri zikrederek, Allah cahili değil, alimi dost tuttuğunu ilminden dolayı dost tuttuğunu ifade eder.(Özcan, 2012: 62/207, 209, 210)

Hacı Bektaş Velî, dört kapıdan üçüncüsü olan Mârifet Kapısında bulunan 10 Makamı Ayet ve Hadislere dayandırır.(Güzel, 2011: 164)

Perhizkâr Olmak: Hz. Muhammed'in: "Açlık gök gürültüsüne, kanaatkârlık da buluta benzer; nasıl gök gürültüsü ve bulut yağmura sebep teşkil ederse, kanaatkârlık ve açlık da derin ve ince düşünme-hikmet ile sezgi Ma'rifet'e sebep olur." mealindeki hadisi perhizkârlığa esas teşkil etmektedir.(Güzel, 2011: 165)

Kendini Bilmek: Hacı Bektaş:

Bile her kim okursa arefe nefsehu

Bunun sayıncadır hem arefe rabbehu(Güzel, 2011: 377)

"Men arefe nefsehu fekad arefe rabbahu" hadisini Hacı Bektaş Velî, oldukça sık kullanılır.(Örneğin Makâlâtında:) Bu söz ile kendi nefsinin idrak eden insanın Allah'ın zatını da bileceği, idrak edeceği anlatılır. Vahdet-i vücûd görüşü

içerisinde ele alınan bu söz, marifet mertebesinin de 10. makamıdır. "Nefsini bilen Allah'ı da bilir. "Çünkü insan ruhu ayna, gönül görünüş yeridir. Kişi, kalbin zevkini bulur. Aşk nuru ile dolar, birlik âlemine giderse, Hakk'ı bulur, orada kalır. (Güzel, 2011: 168-170, 213, 229; Heyet, 2010: 517-519; Özcan, 2012: 62/210)

Makâlât'ta 'kırk makâm' aktarıldıktan sonra bu makâmlardan birisinin eksik olması durumunda hakîkatin tam olmayacağı ifade edilmiş buna örnek olarak şöyle denilmiştir: "Birisini diliyle iman getirirse ve gönlüyle inanmasa yahut öşrünü ve zekatını vermese yahut Tanrı'nın hükümlerinden birini inkar etse yahut Muhammed Mustafa'yı inkar etse yahut evlatlarından birine haksız dese işlediği bütün amelleri boşa gider." Bundan sonra bu ifadeyi güçlendirici ayetlere örnekler verilir.(Özcan, 2012; 62/206)

Dünya algısı ve Fakr anlayışı bakımından Hz. Peygamber ve bu bağlamda diğer Peygamberlerden üstünlüğü: Makâlâtta, "Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Dünyayı terk de bütün ibadetlerin başıdır." hadîsi aktarılır. "Her ümmetin bir putu vardır. Benim ümmetimin putu paralarıdır." hadisi nakledilir. (Heyet, 2010: 499-501; Özcan, 2012: 62/206-207, 209)

Fakr: Fakirlik (fakr) ne demektir?: Fakirlik, 'Allah'tan başkasını istemeyi bırakmak, yani Allah'tan başkasına doymuş olmaktır.' (Güzel, 2011: 497; Heyet, 2010: 153-161, 393, 395) Fakirlik mertebesi yedi kat gökten ve yedi kat yerden daha yücedir. Enbiya ve âriflerin makamı olan fakr makamı'na ulaşım yol almak sûfi için gayedir.

Bilindiği gibi Hz. Muhammed'in; İslâm'ı tebliği yıllarında kendisine, davasından vazgeçmesi karşılığı olarak Mekke'de teklif edilen servet, şöhret ve şehvet'i kabul etmemiş, onların bunca teklif ve bunca varlıklarına rağmen fakr-lığı seçti ve 'el-fakr u fahr: fakr benim fahrimdir'dir dedi ve fakirliğiyle övündü ve İslâm'ı yaymayı tercih etti...Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerden üstün kılan işte bu mümeyyiz vasfıdır."(Aclûnî, 1351: II/87)³⁴

Ey derviş bil ki, Miraç gecesi Cebrail- Allah'ın selâmı üzerine olsun- Hazret-i Peygamber'e: "Ey Allah'ın Resulü benim makamım buraya kadardır. Buradan sonra bir parmak kadar dahi ilerlersem, yanarım." dediği zaman yüce Allah, ona fazileti ile fakirliği rehber yaptı. O zaman O'nu "Öyle ki, iki yay ölçüsü kadar, hatta daha fazla yaklaştı."Necm 53/9. bir yere ulaştırdı. (Özcan, 2012: 62/203, 208)

Düal Birlik: Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun Hazret-i Rasûlullah buyuyor: "Allah ile öyle bir zamanım olur ki, o anda araya ne Mukarreb Melek ne de Nebi, Mürsel girebilir."(Heyet, 2010: 127)

Vizyon Halleri/durumları: Tanrı Te'âlâ Miraç gecesi Resûl'e üç deniz gösterdi... Resûl o denizlerin büyüklüğüne baktı. Her bir denizin büyüklüğü bu dünyanın yetmiş bin katıydı.(Heyet, 2010: 275-283; Güzel, 2011: 269)

Besmele tefsiri eserinin ilerleyen bölümlerinde de Mi'râc mucizesine atıfta bulunularak Hz. Muhammed'den şu ifadeler nakledilir: "Mi'râc gecesi dünya hesabınca altı yüz binlik yol kadar yukarı çıktım. Bin kez bin deniz gördüm. İlâhî bu denizler ne denizleridir? diye sordum. Tanrı Teâlâ: 'Yâ Muhammed, o denizler benim rahmetimin denizleridir.' buyurdu." (Heyet, 2010: 245-246; Özcan, 2012: 62/203-204)

(Besmelenin tefsirinde) Sonra Resul A.S Miraç gecesi geri dönüp giderken Cennet'e bakmadı. Tanrı Teala: "Ey Muhammed, cennet susamış bir kuldur. Ona bak ki senin bakışının bereketinden Hak Te'âlâ'nın izniyle O'nun da güzelliği ve lütfü artsın. Yücelsin." Devamında Hz. Peygamber'in Firdevs cennetinde gördüklerini anlatır. (Heyet, 2010: 283-285; Güzel, 2011: 270-276)

(Fatiha tefsirinde)Hz. Peygamberin, 4. kat göğe yükseldiğinde, Gayya kuyusuna Adem yaratılmadan önce yuvarlanan taşın dehşet saçan düşme sesini duyduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatır.(Güzel, 2011: 285; Heyet, 2010: 173-179)

Ey derviş rü'yet nedir? Rü'yet şudur: Derviş, kendinden geçip Hakk'a ulaşır. Yani önüne çıkan her aşamayı aşar, yetinmeyip daha yüksek makam ister ve seyirden geri kalmaz. Nitekim bu da Hazret-i Mustafa- Allah'ın selâmı üzerine olsun- her gün yetmiş iki aşama geçirdi. Peygamberlerin sultanı hiçbir zaman seyirden geri kalmazdı ve her zaman; Allah'ım! Bilgimi arttır." (Buhârî, I/33) der ve daha yüksek makam isterdi...İşte rü'yet budur. (Heyet, 2010: 387, 389; Güzel, 2011: 496-497)

Eserlerinde Hz. Peygamber: Hacı Bektaş Velî'de Hz. Muhammed algısının tespit edilmesi, eserlerinde hangi açılardan Hz. Muhammed'le ilgili telmihlerde bulunduğu, kullandığı hadîs-i şerifler onun Hz. Peygambere bakış açısının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Hacı Bektaş Velî'nin bütün söylemlerinde Allah'ı yaratıcı, peygamberi Nebî, Hz. Ali'yi velî, Hacı Bektaş'ı da Pîr olarak kabul ederler." Manen bu söylemlerini de aynen: "Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, Hünkâr Hacı Bektâş Velî, Gösterin bize doğru yolu." sözleri sıkça kullanılır. (Güzel, 2011: 61)

Bütün dinî eserlere besmele ile başlanması, Allah'a hamd edilmesi ve arkasından da peygambere salât u selâm getirilmesi de yaygın bir gelenektir. İşte Hacı Bektaş Velî'nin Hz. Muhammed algısı onun eserlerinden hareketle belirlenmesi aşamasında öncelikle şunu söyleyebiliriz ki tüm eserlerinin başlangıcında mutlaka Hz. Peygamber'e bir dua vardır. Kısaca 'Besmele, Hamdele, Salvele' olarak ifade edilen bu gelenek aynı sevginin bir başka şeklidir. "Besmele, Hamdele Salvele" geleneğini Hacı Bektaş Velî'nin Besmele Tefsiri(Duran, 2007: 41), Fâtiha Tefsiri, Makâlât, Makâlât-ı Gaybiyye, Velâyetnâme (Gölpınarlı, 1990: 1, 90) ve Fevâid (Güzel, 2011: 423) adlı eserlerinde görülmektedir.

Örnek verirsek:

Fatiha Tefsiri isimli eserinin başında sadeleştirilmiş haliyle şöyle ifadeleri vardır: “Salât ve selâm onun en hayırlı yarattığı Muhammed’in ve Onun bütün ehlinin üzerine olsun. Bundan sonra, alemin, ayın on dördü gibi aydınlık ve en yüksek mevkîde olanı, insanlığın efendisi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, bütün kâinatın en büyüğü en yücesi ve ümmetinin bağışlanmasına aracı olan ve kıyamet gününde ümmetine baş olan ve temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve sâflığın evvelî ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcûdâtın bütün varlıkların en şerefli, alemlerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı son peygamber, bütün varlık alemi içinde en seçkin olan kendisine tesbih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan Muhammed Mustafa, Allah’ın selâmı onun, ehlinin, dostlarının, eşlerinin, soyundan gelenlerin, hidayet veren müritlerin ve doğru yolu bulan halifelerin üzerine olsun. Bundan sonra; O, (Hz. Muhammed) inci gibi değerli sözleriyle, şeker ağzından buyurur ki” (Özcan, 2008: 65) ifadeleriyle Hz. Muhammed övülmüştür. (Özcan, 2012: 62/205)

Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Mâkâlât adlı eserin girişinde “Allah Teâlâ’nın bütün alemi Onun yüzünden yarattığı ifade edilerek peygamberlerin ulusu ve rasüllerin reisi Hz. Peygamber’e sâlat ve selâm edilir. (Özcan, 2012: 62/206; Heyet, 2010: 339-487)

Bazı konular ve Hz. Peygamber ilişkisi: “Her kimin ki ibadeti yok ise yaptığı hiçbir hayır kabul olmaz.” hadîsi makalatta yer alır. Buna bağlı olarak: Hacı Bektaş Velî’nin eserlerinde Namaz, ön plandadır. (Özcan, 2012: 62/206-207)

Hz. Hünkâr, Makâlâtta Namazın da, Hz. Peygamber’in diğer adı olan "Ahmed" sözüne dayanılarak konulmuş bulunduğunu, Ahmed adını teşkil eden harfler "a, h, m, d" harflerinin arap alfabesindeki yazılış şekillerine göre teşbih yapılarak açıklamıştır. Ve hem namaz buyurmaklığı "Ahmed" harfi üzredir. "Elif" kıyama benzer. "Ha" rükua benzer. "Mim" sucuda benzer. "Dal" tahiyyata benzer.³⁵ (Heyet, 2010: 679-681; Aziz, 2010: 348-349; Güzel, 2011: 114)

Fâtiha Tefsiri’nde, ...Allah’ın her peygambere farklı mekanlarda münâcatta bulunduğu aktararak, “Ve iki cihanın övücü Muhammed Mustafa’ya münâcâtı gökler içinde verdi.” (Özcan, 2012: 62/206) ifadesi kullanılır.

Zaman Planlaması: Hacı Bektaş Velî ibadet açısından günün programlanmasının şöyle olması gerektiğini ifade eder: Tanrı Te’âlâ Miraç Gecesinde Resul’e "Ya Muhammed, ümmetine söyle, bana kulluk etmede yıldızlar gibi olsunlar. Eğer yıldızlar gibi olmazlarsa ay gibi olsunlar. Ay gibi olmazlarsa güneş gibi olsunlar. Güneş gibi olmazlarsa, hem ay, hem güneş, hem yıldızlar gibi olsunlar" dedi. Resûl: "İlâhî, bu sırrın ne demek olduğunu bana anlat" dedi. Tanrı Te’âlâ: Ya Muhammed, ümmetine söyle. Nasıl yıldızlar akşamdan doğar, ertesi

güne kadar batmazsa, onlar da akşamdan ertesi güne kadar ibadetle meşgul olsunlar. Eğer öyle yapmazlarsa ay gibi gecenin bir bölümünü ibadet ile geçirinler. Eğer onu da yapamazlarsa güneş gibi gece batıp rahat etsinler gündüz ibadet etsinler. Onu da yapmazlarsa ben Kerîm'im, Raûf'um, Gafûr'um, Allâh, Rahmân ve Rahîm'im. (Güzel, 2011: 267; Heyet, 2010: 265-267)

Özetlersek, Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde Hz. Muhammed şu özellik, isim ve sıfatlarla yer almıştır: Hz. Muhammed, Allah'ın ilk yarattığı nur, habîbul-lahtır. Kâinat onun nurundan yaratılmıştır. Onun davranışları her Müslüman için güzel bir örnektir. O, bütün insanlığa gönderilmiş bir rehberdir. Bütün peygamberlerin reisi, hâtemü'l-enbiyâdır. Getirdiği yeni din, kitap ve mucizeleriyle en üstün kişidir. Ona, diğer hiçbir peygambere verilmeyen birtakım özellikler verilmiştir. Son peygamber olması, geçmiş-gelecek günahlarının affedilmesi, âlemlere rahmet olması, Mi'râc'ın ona mahsus olması, bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi'nin onun ümmetine verilmesi gibi özellikler bunlardan bazılarıdır.(Özcan, 2012: 62/201)

Muhammed, Mustafa, Muhammed Mustafa, Resûl, Alemin övüncü, Peygamberler ulusu, mürseller serveri, günahkarların şefaathçisi, peygamberlerin başı, peygamberlerin efendisi, sözünde duranların efendisi, ayın on dördü gibi aydınlık, Allah'ın en yüksek mevkisinde olanı, insanlığın efendisi, bütün kainatın en büyüğü en yücesi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, ümmetinin bağışlanmasına aracı olan, iki cihan övüncü, kıyamet gününde ümmetine baş olan, temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve sâfilğin evveli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcûdâtın bütün varlıkların en şerefli, alemlerin sevinci, bilgililerin en bilgilisi, faziletli kâmil, mükemmel, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı, bütün varlık aleminde en seçkin olan kendisine tesbîh edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan.

Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde Hz. Muhammed'in habîbullah oluşuna telmihte bulunularak alemlerin onun hatırına yaratıldığı ilgili kudsî hadîsle anlatılmıştır. Eserlerin tamamında Hz. Muhammed'in rahmet peygamberi oluşuna vurgu yapılmıştır. Ona inanmanın ve onun yolundan gitmenin ona itaat etmenin Allah'ın açık bir emri olduğu ifade edilmiştir. Eserlerin başında ve sonunda Hz. Muhammed'e salât u selâmlarda bulunulmuştur. Mi'râc hadîsesinin nakledildiği bölümde Hz. Muhammed'in Cenâb-ı Hakk'a iki yay ölçüsü mesafede yakınlaştığı ve makâmının yüceliğine, makam-ı Mahmûd sahibi oluşuna işaret edilmiştir. Besmele Tefsiri ve Fâtîha Tefsiri adlı eserlerinde Mi'râc hadîsesine geniş yer verilmiştir. Bu bölümlerde Cenâb-ı Hak ile Hz Muhammed'in konuşmalarına yer verilmiştir. Hz. Muhammed'in dünyada ümmetinin günahkarları için ağlayıp inlemesi Allah Teâlâ'nın da Onun hatırına, ümmeti için müjdeli mukabelede bulunduğu nakledilmiş, dolayısıyla Hz. Muhammed'in rahmet

peygamberi oluşu nazara verilmiştir. Fâtîha Tefsiri'nde Allah'ın dost tuttuğu altı gruptan üçüncüsü sünnet ve farızaı işleyenler olarak sınıflandırılmıştır. Aynı şekilde sabit sünnetler de ilmin üç parçasından birisi olarak vasıflandırılmıştır. Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde sık sık Cenab-ı Hakk'ın nebisinin hürmetine rahmetini esirgememesi istenirken, sünneti uygulamada çaba gösterenin cennete ulaşacağına işaret edilmektedir. Peygamberlerin, Allah'ın tecellilerine mazhar olduğu, mucizelerini Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle gerçekleştirdikleri aktarılmaktadır. Ayrıca kişilere hadîs öğrenilmesi tavsiye edilmektedir. Hacı Bektaş Velî'nin "Kırk Hadîs" türünde eser yazması da hadîs-i şeriflere dolayısıyla Hz. Muhammed'e verdiği değerin müşahhas bir göstergesidir. Şiirlerde kâinatın yaratılış sebebinin Hz. Muhammed oluşuna vurgu yapılarak onun şânı yüceltilmiştir. (Özcan, 2012: 62/210-211)

4. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (Ank.-ö.833/1429) Hz. Peygamber Algısı

Hacı Bayrâm-ı Velî, Anadolu'da yaşayan ilim, irfan, hoşgörü, yardımlaşma, güzel ahlak, tasavvuf gibi pek çok güzel konuda insanlara rehber olan önemli bir mutasavvıftır. "Bilmek istersen seni cân içre ara cânı geç canından bul anı sen seni bil sen seni" diyen Hacı Bayrâm-ı Velî, Allah'a ulaşmanın insanın önce kendisini bilmekten geçtiğini savunan yüce bir sûfidir. (Ekinci, 2013: 11)

Hacı Bayrâm-ı Velî, Hz. Peygamber'i çok sever ve onun sünnetlerini her fırsatta uygulamaya çalışır, aç kaldığı zaman Hz. Peygamber'in yaptığı gibi karnına taş bağlardı. Bu taşın 1920 yılına kadar çilehanede korunma altında olduğu bilinmektedir. (Ekinci, 2013: 66)³⁶

Tarikata Girişte Hz. Peygamber ile İletişim: Bayramîlik tarikatına ilk girecek mürîd, Birinci gece Hz. Peygamber ile iletişim talebi olması bakımından önemlidir: Birinci gece: Derviş, halvette bin salâvat, bin kelime-i tevhid çeker. İki rekât "hacet- i şefaati-nebi" namazı kılar. Bu namazla Hz. Peygamber'in şefaati istenir. Mürîdin Hz. Peygamber'den manevî bilgi ve feyz alması istenir.³⁷

Fakr Anlayışı ve Hz. Peygamber algısı: Lûgatta fakir olmak; ihtiyaç duyulan şeyin bulunmaması, yoksulluk, Allah'tan başka hiçbir şeye muhtaç olmamak anlamlarına da gelir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin fakr anlayışı tamamen Allah'a yönelmek, sadece Allah'a muhtaç hale gelmek olarak ele alınabilir. (Ekinci, 2013: 111) Hacı Bayrâm-ı Velî'nin burada Peygamberimizin 'Fakirlik benim öğüncümdür' hadisini zikretmesi, Peygamberimizi her konuda örnek aldığımızı göstermektedir. (Ekinci, 2013: 113)

Halvet ve Hz. Peygamber Algısı: Yalnız kalmak, boş yer, تنها, boş olma, yalnız başına bir yere ayrılmak gibi anlamlara gelir. Mutasavvıflar, halvetin/çilenin dini hayat açısından önemini göstermek için, temelinde Hz. Peygamber'in

halvetten ve yalnızlıktan hoşlandığını, Peygamber’in peygamberlik gelmeden önce zaman zaman Mekke yakınındaki Hira mağarasına çekilip burada inziva hayatı yaşadığını ve Ramazan ayının son on gününde itikâfâ girdiğini anlatırlar. Hz. Peygamber’in bu sünnetine uyma olarak kabul edilir. (Ekinci, 2013: 61-62, 86, 90)

*Mektupları*³⁸ : Şiirlerden ayrı olarak Hacı Bayram-ı Velî’ye ait iki mektup O’nun Hz. Peygamber algısı açısından önemlidir:

*Birinci Mektup*³⁹:

Hacı Bayrâm-ı Velî’nin Mektubu:

Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Allah’a hamdden sonra... “Ve salât ve selâm Zât-ı İlahî’nin aynası ve isimleri ve sıfatları kendinde görünen, kendinde barındıran, Nebiyyi mükerrem Muhammed sallallahu Teâla aleyhi ve sellem hazretlerine ve seçkin ailesine, tüm ashabına yeryüzü kaldığı müddetçe ebedî olarak salât ve selâm olsun.”

Bundan sonra, var olarak bulunan insan-ı kamili iki yüzlü yarattı. Bir yüzü zâhir (görünen, Allah’ın isim, sıfatlarının görüntüsü) bir yüzü de bâttır. görünmeyen, Allah’ın zatı, isimleri, sıfatlarının bizzat kendisi Batın yüzü Allah’ın zatının görüntüsüdür ancak zatının kendisi değildir, ama bâttın, O’nun isim ve sıfatlarının kendisidir... Alem insan-ı kâmilin dışı, varlıkların tek varlığın görüntüsü olan tek varlıkta insanın batınıdır. Batını Hak(tanrı), zâhiri ise varlık alemindeki şeylerdir (Ekinci, 2013: 115-116).

Yine, insan-ı kâmil ayna oldu ve bu aynada Allah’ın kendi zâtının ve zâtında mündemiç olan güzel isimlerinin ayrıntılı ve varoluş haliyle gördü... yani İnsan-ı Kamil Allah’ın kendisidir. İnsan-ı kamil Allah’ın kendisini kendinde görmesinin alanıdır, aynasıdır... Bizzat kendisidir de demek doğru değildir. Mesela insan-ı kamil Hak’ın zatının kendisinin ortaya çıktığı, varlığın bizzat kendisi olan, yani Allah’ın mutlak vücudunun kendisi olan, ama isimlerinin, ilahi sıfatlarının ölçü, kıyaslama hallerinin Zâtının görüntüsü, zâtından çıkan şeyler onda bulunmaz. Yani insan-ı kamil Allah’ın kendi varlığıdır ama kendini seyrettiği bir aine görevinde bir varlıktır...

İnsan-ı kâmilin dışında hiçbir şey varlık alanına çıkamaz, yani var olan ne varsa o insan-ı kâmilin sınırları içinde vardır. Hak’ın zatı tüm görüntü, etki ve şekilleri ile hem toplu olarak hem ayrıntılı halde insan-ı kamile yüklendi, onda tecellî etti böylece Hak’ın zâtı güneş gibi ortaya çıktı, ilahî gayb sırları insan-ı kamille bilindi ve varlığı ortaya çıktı. Zatına ibadet insan-ı kamille tam oldu, Allah’ı tanımak da insan-ı kamille mümkün oldu. İnsan-ı kamil Hakk’ın nûrudur ve Hakk aleme insan-ı kamil üzerinden bakar ve insan-ı kamil üzerinden aleme rahmet eder. Yani hak ile varlık alanının arasında insan-ı kamil vardır. İnsan-ı

kamil alemin ruhudur, beden ruhsuz olamadığı gibi bir nefes kadar dahi olsa insan-ı kamil olmadan alem varlığını devam ettiremez.(Ekinci, 2013: 116)

...var olan her şey Hakk'ın aynasıdır. var olan her şey insan-ı kamildir... ilahi isimleri de insan-ı kamildir... insan-ı kamilin nuru olmadan eşya var olamaz ve varlığını devam ettiremez. Varlıklar varlığını insan-ı kamile borçludur, varlıkları da ona bağlıdır. tüm bu sebeplerden dolayı insan-ı kamil Hakk ile halkın-yaratılmışların-kıblesidir... insan-ı kamile bağlanmadan Hakk'ın zatı müşahede edilemez, bu hakk'ın zâtı bilinemez... İnsân-ı kâmilin zâtı zât-ı Hakk'ın âyinesidir, belki zâtı, Hakk'ın zâtı ve vücûdu, Hakk'ın vücûdu ve ilmi Hakk'ın ildir zirâ Hakk'ın varlığından gayri ânın ne zâtı vardır ve ne vücûdu ile ilmi vardır. (Ekinci, 2013: 116-119)

*Mektup şöyle bitirilir: "İnsan-ı kâminden murâd Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemdir. Zirâ ânın hakikati câmi'-i cemi'-i hakâyıkdır, vücûd-ı ekmele-i mevcûd ve câmi'-i cemi'-i zuhûrâtdır ve dahi vâris-i ekmele olan insân-ı kâmidir ki her devirde bir merd-i müteayyindir."*⁴⁰

*İkinci Mektup*⁴¹:

Hacı Bayram Kuddise Sirruhûnun Bir Halifesine Gönderdiği Mektûb Sûretidir:

Kendi kapısına evliyanın kalbini cezbeden, çeken'e Hamdolsun ve ezelliğini ve ebediliğini gerçekleştirene ve gaybına ulaştırana-hamdolsun ve o velilerin vücutlarını kendi vücudunda eritip yok edene hamdolsun Varlık denizinde evliyanın kalplerini ayırtırana hamdolsun ve Hakk varlığının tamamını gösterdiği, Hakk'ın zatının tüm işaretlerine, Zatının varlığının kamil zatının tüm hususiyetlerine sahip ve gören, müşahede eden Muhammed Mustafa'ya salat olsun ve aile efradına, sahabesine, Onun varisi olan kemal sahibi kardeşlerine de salat olsun. (Ekinci, 2013: 121)

Muhammedî velayetin özelliklerine sahip olmanın tek yolu, Muhammed'in velayeti altına girmek ve ona ulaşmanın tek yolu, zahiren ve batın ruhunu, söz ve eylemlerinde, hallerinde(holotropik hal) ve bilgisel alanda, keşiflerinde(holotropik halim), zevklerinde Hz. Rasulullah aleyhi ve selame bağlanmak ve Onun yoluna girmekle mümkün olur. Ruh; söz, fiil, ilim, davranış, zahir, batın olarak Hz. Muhammed'in yoluna yönelmelidir. Hz. Muhammed'e ulaşana kadar insan bunu yapmalıdır. Çünkü insan ne kadarını gerçekleştirirse o kadarını elde eder. Çünkü, Rasulullaha ruhunun yakınlığı kadar Muhammed'in mirasından o kadar miras alır.(Ekinci, 2013: 122)

"Inananlardan Allah'a verdiği sözü yerine getiren adamlar vardır." Ahzâb 33/23. Bu ayet Muhammed'e tabi olan evliyanın açıklamasıdır... yerden, yerin altından bilinen tüm yüksekliğe kadar tüm varlıklardan bir zerreye gönül vermezler, Hakk'dan başka hiç bir şeye sevgi beslemezler. Bu sebeple, Muhamme-

dî Hakikata tabi olmanın başında olan adamlar, fırsat elde iken evet demenin- tam teslim olmanın- ölü gibi teslim olmaları gerekir.(Ekinci, 2013: 123)

Sonuç

Bu mutasavvıflarda ortak noktalar konunun sonucu yerine sayılabilir: Hz. Peygamber Allah'ın elçisidir, mucizeleri vardır, otoritedir. Ona uymayan, getirdiklerini kabul etmeyen, ibadetleri reddeden Onun ümmeti olamaz.

Her dört mutasavvıfta da Hz. Peygamber, insandır, ölümlüdür ancak O insan-ı Kamildir. Yani Tanrı gibidir. Hz. Peygamber'in insanî özelliğinden çok insanüstü bir varlık alanına çıkararak bu anlayış Onun bize, hayatımıza yaklaştırılmasını zorlaştırdığını düşünebiliriz. O, varoluşun kaynağıdır, yaratıcıdır. İnsan-ı Kamil olan Hz. Peygamber'in beşerî yönü hesaba katıldığında ulaşılamazdır. Ulaşılabilir olmasının yolu, fenâ fi's-şeyh, sonra fenâ fi'r-rasul, sonra fenâfillah. Mürşidsiz ulaşılamaz. Hz. Peygamberle, özel yöntemlerden geçtikten sonra direkt iletişim kurulabilir. Bunu da sadece sâlikler yapabilir.

Fizikî özelliklerinin(şemail) fazla ele alınmadığını görmekteyiz. Bunun sebebi olarak da Hz. Peygamber'in insan-ı kâmil vasıflarını taşıdığı, nur olduğu için fizikî durumunun önemsenmediğini düşünebiliriz.

İhlas suresi (De ki: "O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.") (İhlas Suresi: 112/1-4) bağlamında düşünüldüğünde insan-ı kamil kavramının içerikliğini problemlili bulmamak mümkün değildir. Sûrede o hiçbirşeye denk, benzer değildir. İnsan-ı kâmil kavramının bu sure bağlamında anlaşılır hale getirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar bu mutasavvıflar sevgi, aşk, ibadet, erdem, ahlak ve değerleri çok güzel işlemleri çekici olmakla birlikte bunların da seyr-i sülûkta kullanılan yöntemler gibi sunulmasını gördüğümüzü düşünürsek bunlar da mürşidsiz yaşanamaz ve yol alınamaz hale gelmektedir. Şah damarımızdan daha yakın olan Allah'a(Kaf Suresi: 50/16) direkt ulaşılamaz, ulaşmada ise bu mutasavvıfların sunduğu metod: Önce mürşide bağlanma, bu mürşidin yola girecek kişiyi kabulü, halvet, perhiz vb. metotlarla mürşidin gösterdiği yolda ilerleme, sonra gelişme olursa fenafişşeyh yani şeyhte yok olma, sonra devam edilerek fenafirrasûl(Peygamberde yok olma) olunduktan sonra, devam edilerek fenafillah (yani Allahta yokolma) olunabilecektir. Ve Allah'a ulaşılacaktır.

Kısaca bu dört mutasavvıfta, Hz. Peygamber'in beşerî kişiliği değil insan-ı kamil kavramı altında Tanrı(gibi) olan kişiliği ön plana çıkarılmış ve öyle algılanmıştır diyebiliriz.

Notlar

- (*) Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
E-posta: aydineyyup19@hotmail.com

Kaynaklar

- Aclünî, Ş. İsmail b. Muhammed.(1351). *Keşfü'l - Hafâ ve Muzîle'l - ilbâs Amma Şifâe fi - Esneti'n - Nas*, Beyrut:
- Altıntaş, H. (1991). *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: 2. Baskı, Ank. Üni. İlahiyat Fak. Yay. No: 190.
- Aziz, Y. (2010). *Makalat-ı Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: Derin Yay.
- Bağcı, H. M. (2012). *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (1982), (v. 256/869), *el-Câmi'u's-Sahîh*, (I-VIII), İst.: Çağrı Yay.
- Çiştî, Şeyh Hakîm Muînüddin. (2001). *Sûfî Tıbbı*, İstanbul: Çev. Dr. Hayrettin Tekümit, 2. baskı, İnsan Yay.
- Diyanet. (2010). *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, İstanbul: 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Duran, H. (2007). *Besmele Tefsiri*, Ankara: Hacı Bektaş Veli, TDV Yay.
- Ekinci, Y. (2013). *Hacı Bayram-ı Velî*, Ankara: 1. Basım, Akçağ Yay.
- Erul, B. (2005). *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara: 3. Baskı, TDV. Yay.
- Güzel, A. (2011). *Dini Tasavvufi/ Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Güzel, A. (2011). *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, Ankara: 1. Basım, Akçağ Yay.
- Gölpınarlı, A. (1990). *Vilâyetnâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, İstanbul: İnkılap Yay.
- Grof, S. (2002). *Geleceğin Psikolojisi*, Çeviren: Sezer Soner, İzmir: Ege Meta Yay.
- Heyet. (2010). *Hacı Bektaş Veli Külliyyatı*(Fevaid, Fatıha Suresi Tefsiri, Besmele Tefsiri, Makalat, Gaybiyye ve Kelimatı Ayniyye, Makalat), Ankara: Gazi Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, (I-II), İstanbul: 2. baskı, Çağrı Yay.
- Mevlânâ, Celâleddin Rûmî. Demirer, M.(Genel Yayın Yönetmeni), *Mesnevî*, Kızılay/Ankara: Pa-nama Yay.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri, *el-Câmiu's- Sahih*, (I- III), İstanbul: Çağrı Yay.
- Özcan, H. (2012). "Hacı Bektaş Velî'de Hz. Muhammed Algısı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62: 199-212
- Özdoğan, Ö. (2009). *Aşkın Yanımız Maneviyat*, Ankara: Özdenöze Yay.
- Saygı, H. (2007). *Soru ve cevaplarla Alevi-Bektaşî İnanç*, İstanbul: Mayıs, Cem Vakfı Yay.: 11.
- Tatçı, M. (1996). *Yûnus Emre Divanı*, Ankara: 2. Baskı, Akçağ Yay. 256.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre divanı-inceleme-*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Timurtaş, F. (1986). *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Eylül, Kültür Bakanlığı Yay.: 380.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed bin İsâ. (1981). *Sünen*(I-VI), İstanbul: Çağrı Yay.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (1998). *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yayınları.